

Razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju

---

Puškadija, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:

**Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Agrobiotechnical Sciences Osijek /
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:151:714643>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Sveučilište Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku

**Fakultet
agrobiotehničkih
znanosti Osijek**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Agrobiotechnical
Sciences Osijek - Repository of the Faculty of
Agrobiotechnical Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET AGROBIOTEHNIČKIH ZNANOSTI OSIJEK

Ana Puškadija

Diplomski sveučilišni studij Agroekonomika

RAZVOJ OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA KROZ
DIVERSIFIKACIJU

Diplomski rad

Osijek, 2022.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET AGROBIOTEHNIČKIH ZNANOSTI OSIJEK

Ana Puškadija

Diplomski sveučilišni studij Agroekonomika

RAZVOJ OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA KROZ
DIVERSIFIKACIJU

Diplomski rad

Povjerenstvo za ocjenu i obranu diplomskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Tihana Sudarić, predsjednik povjerenstva
2. izv. prof. dr. sc. Snježana Tolić, mentor
3. prof. dr. sc. Ljubica Ranogajec, član

Osijek, 2022.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. PREGLED LITERATURE	3
3. MATERIJAL I METODE	5
4. REZULTATI.....	6
4.1. Strateško i programsko upravljanje razvojem poljoprivrede	6
4.2. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva.....	9
4.3. Specifičnosti razvoja poljoprivrednih gospodarstava kroz diverzifikaciju.....	11
4.3.1. Oblici diversifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava	17
4.3.2. Mogućnosti financiranja razvoja dopunskih djelatnosti OPG-a.....	22
4.4. Anketno istraživanje razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju	26
5. RASPRAVA	37
6. ZAKLJUČAK.....	39
7. POPIS LITERATURE	40
8. SAŽETAK.....	44
9. SUMMARY	45
10. POPIS TABLICA	46
11. POPIS SLIKA	47
12. POPIS GRAFIKONA.....	48
13. PRILOG – anketni upitnik	49
TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA.....	53
BASIC DOCUMENTATION CARD.....	54

1. UVOD

Poljoprivreda je primarna grana gospodarstva. Prisutna je u svim ekonomskim i političkim sustavima i prati ljude u svim regijama i klimatskim zonama. Razvijala se tisućama godina, evoluirajući prema dva glavna modela poljoprivrednih gospodarstava: obiteljskim farmama i velikim komercijalnim farmama na kojima prevladava najamni rad (Klikocka i sur., 2021.).

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva daleko su najčešći oblik poljoprivrednih gospodarstava u Europskoj uniji (EU), a obuhvaćaju širok raspon poljoprivrednih gospodarstava: od malih, polusamoopskrbnih gospodarstava sa samo obiteljskim radnicima i gospodarstava koja se moraju oslanjati na druge unosne aktivnosti za raznolik izvor prihoda, sve do mnogo većih, produktivnijih farmi kojima ipak uglavnom upravljaju članovi obitelji.

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva dominiraju u strukturi poljoprivrede EU u smislu broja, doprinosa zapošljavanju u poljoprivredi te, u manjoj mjeri, površine zemlje koju obrađuju i vrijednosti proizvodnje koju ostvaruju. U EU-u je 2016. godine bilo 10,5 milijuna poljoprivrednih gospodarstava, a velika većina njih (95,2 %) klasificirana su kao obiteljska poljoprivredna gospodarstva (Eurostat, 2019).

Na temelju FAO definicije, izraz „obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo” koristi se za označavanje bilo kojeg gospodarstva pod obiteljskom upravom gdje 50 % ili više redovne poljoprivredne radne snage osiguravaju obiteljski radnici. Detaljnija podjela može se napraviti na ona gospodarstva u kojima je radnu snagu osiguravala isključivo obitelj (gospodarstva s samo obiteljskim radnicima) i ona u kojima su 50 % ili više (ali ne 100 %) radne snage činili obiteljski radnici. Većina farmi (93 %) u EU-u 2016. bile su farme samo s obiteljskim radnicima (Eurostat, 2019.).

U svim poljoprivrednim gospodarstvima u EU-28 obiteljska gospodarstva koristila su 81,4 % redovne poljoprivredne radne snage i ujedno su obrađivali nešto manje od dvije trećine ukupne površine obradivog poljoprivrednog zemljišta. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva u zemljama EU-28 obrađivala su 108,0 milijuna hektara poljoprivrednog zemljišta u 2016., što je predstavljalo nešto manje od dvije trećine poljoprivrednog zemljišta (62,3 %) (Eurostat, 2019.).

Prema istom izvoru, obiteljska poljoprivredna gospodarstva u prosjeku su bila manja od neobiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u smislu korištene poljoprivredne površine. Ovo je osobito vrijedilo za farme sa samo obiteljskim radnicima. Poljoprivredna gospodarstva bez obiteljske radne snage obrađivala su prosječnu površinu gotovo 8 puta veću od prosječne površine koju su obrađivala gospodarstva s isključivo obiteljskim radnicima. Najveću prosječnu površinu imala su gospodarstva bez obiteljske radne snage.

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva također su činila veliku većinu vrijednosti poljoprivredne proizvodnje proizvedene u sektoru u mnogim državama članicama (prosjek EU-a je 59,5 %). Ova osobina posebno je izražena u Irskoj (92,8 %), Sloveniji (89,1 %) i Grčkoj (88,4 %), za razliku od obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Slovačkoj, Češkoj i Estoniji, koja su činila oko ili ispod 20 % novčane vrijednosti poljoprivredne proizvodnje proizvedene u sektoru. U Republici Hrvatskoj vrijednost poljoprivredne proizvodnje na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima iznosi 70% ukupne poljoprivredne proizvodnje (Eurostat, 2019.).

S obzirom na velik udio malih OPG-a, EU potiče diversifikaciju kao dobar način za povećanje dohotka i razvoja malih gospodarstava. Diversifikacija označava proširenje gospodarske aktivnosti na veći broj proizvoda ili usluga, proširenje proizvodnje i prodaje proizvoda kao i brojne druge dodatne aktivnosti koje je moguće komplementirati s poljoprivrednom djelatnošću. Razvoj diversifikacije nužno zahtijeva nova ulaganja, odnosno investicije, a primjena diversifikacije omogućuje poljoprivrednim gospodarstvima nove razvojne prilike i veću konkurentnost na tržištu.

Cilj rada je istražiti puteve razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz primjenu modela diversifikacije. Anketnim istraživanjem nositelja OPG-a koji su se odlučili na korištenje mjera za diversifikaciju (6.2 i 6.4) iz Programa ruralnog razvoja, ispitane su motivacije i potrebe za novim ulaganjima u cilju postizanja boljih ekonomskih i socijalnih učinaka za poljoprivredno gospodarstvo.

2. PREGLED LITERATURE

Ruralni razvoj bitan je čimbenik razvoja svake države, a podrazumijeva razvoj seoskog područja i mimo poljoprivredne proizvodnje. Ruralne zajednice su u padu i upravo se diversifikacija nameće kao metoda i opstanka različitih oblika ruralnih zajednica, koje uključuju i pojedinačna obiteljska poljoprivredna gospodarstva. Diversifikacija podrazumijeva i uvođenje raznolikosti poljoprivrednih djelatnosti pri čemu se misli na nadopunjavanje primarnih proizvoda preradom proizvoda. Diversifikacija se usko povezuje s poljoprivrednom proizvodnjom, kao što je obrada sira ili vina, ali može uključivati i aktivnosti poput turizma ili skladištenja unutar granica poljoprivrednoga gospodarstva. Osim toga, odnosi se i na širenje djelatnosti na samom obiteljskom gospodarstvu i u lokalnoj zajednici koje mogu i ne moraju biti povezane s poljoprivredom (Bokan i Obad, 2018.).

Autori Hadelan i sur. (2019.) navode kako diversificiranje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava označava ekspanziju osnovne djelatnosti poljoprivrednika u smislu stvaranja novih proizvoda ili onih s dodanom vrijednosti, pružanje ugostiteljske i turističke usluge te obrazovne i demonstracijske sadržaje. Primjena diversifikacije podrazumijeva osiguranje rasta i stabilnosti dohotka kod poljoprivrednika, a istovremeno smanjuje utjecaj od nepovoljnih demografskih i socioekonomskih trendova u ruralnim područjima.

Miller i sur. (2012.) smatra kako je diversifikacija mogući odgovor za napredak na razini pojedinog gospodarstva što će zatim utjecati i na razvoj lokalne zajednice, ali i one regionalne. Multifunkcionalnost poljoprivrednog gospodarstva smatra primarnom strategijom za postizanje diversificirane ruralne ekonomije.

Grgić i sur. (2009.) diversifikaciju definiraju kao proces razvitka novog tipa proizvodnje na poljoprivrednim gospodarstvima, a taj razvitak direktno utječe na društvo, tj. zajednicu, unutar koje gospodarstvo posluje. Grgić diversifikaciju promatra kao dugoročan i strateški vrlo bitan zadatak koji se sastoji od razumijevanja svih promjena situacije poljoprivrednih gospodarstava i njihovih primarnih i sekundarnih djelatnosti.

Barnes i sur. (2015.) definira diversifikaciju farme implicirajući da farma koristi svoje poljoprivredne resurse, kao što su zemljište, zgrade, strojevi i radna snaga, za proizvodnju prihoda od djelatnosti koje nisu definirane kao konvencionalna poljoprivreda, ili za preradu

sirovine na farmi, često kako bi slijedili marketinšku strategiju temeljenu na proizvodima s dodanom vrijednošću i ostvarili dodatni prihod.

Zmaić i sur. (2011.) naglašavaju kako iskustvo velikog broja zemalja pokazuje da glavni oslonac ruralnoj ekonomiji više ne može biti poljoprivreda, već širok spektar aktivnosti zasnovanih upravo na neaktiviranim potencijalima ruralnih područja. Autori ističu važnost malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstva koja bi trebala odigrati ključnu ulogu u obnovi, očuvanju i integralnom, multifunkcionalnom razvoju ruralnih područja, a time i ublažavanju cjelokupne tranzicije.

Multifunkcionalna poljoprivreda je pojam koji se odnosi na proizvodnju različitih nekomercijalnih dobara, uz osnovnu proizvodnju hrane. Ona pomiče fokus s produktivnosti na proizvodnju javnih dobara kroz brojne aspekte društvene i ekološke održivosti. Multifunkcionalna poljoprivreda je i pružatelj društvenih javnih dobara, poput ruralne vitalnosti, sigurnosti hrane, smanjenja siromaštva i socijalne uključenosti, dobrobiti životinja i ublažavanja učinaka klimatskih promjena. Ima važnu ulogu u održivom razvoju ranjivih ruralnih zajednica, posebice onih pogođenih prirodnim i ratnim katastrofama (Tolić i sur. 2019.).

3. MATERIJAL I METODE

Za teorijski pregled rada korištena je znanstvena i stručna literatura kao što su znanstveni i stručni radovi i stručne knjige. Osim ovih izvora, korišteni su i internetski izvori različitih institucija kao što su Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (APPRRR), Leader mreža Hrvatske (LMH), Ministarstvo gospodarstva, Upisnik poljoprivrednih gospodarstava i slično. Kako bi se upoznao sa razvojnim politikama koje oblikuju obiteljska poljoprivredna gospodarstva proučen je Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014.-2020. koji sadrži mjere vezane uz rast i razvoj poljoprivrednih gospodarstava te mjere za razvoj i diversifikaciju poljoprivredne proizvodnje i komplementarnih odnosno dopunskih djelatnosti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Metode korištene u radu su metoda analize, metoda sinteze, induktivna i deduktivna metoda, metoda kompilacije i metoda zaključivanja. Pri objašnjavanju teorijskih spoznaja korištena je metoda deskripcije za opisana značenja spomenutih pojmova te metoda klasifikacije, koja je doprinijela diferencijaciji tematskih cjelina u radu na podcjeline s detaljnijim objašnjenima. Pri analizi sadržaja rada metodom kompilacije omogućeno je objedinjavanje dosadašnjih stručnih i znanstvenih zaključaka, stavova i opažanja, te uz citiranje autora kreiranje vlastitih stavova i mišljenja o istraživačkoj temi. Za obradu prikupljenog sadržaja i informacija korišten je računalni programi: Microsoft Word i Microsoft Excel.

Istraživanje koje čini osnovu diplomskog rada provedeno je on-line anketnim upitnikom pomoću internetskog alata - Google obrazac. Pitanja ankete odnose se na strukturiranost OPG-a i mjere iz programa ruralnog razvoja. Anketa je provedena u razdoblju od 15. studenog 2021. do 9. prosinca 2021. kroz on-line upitnik koji je poslan na e-mail adrese obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava uz objavu na društvenim mrežama. Anketni upitnik ispunilo je 20 nositelja OPG-a.

Anketnim istraživanjem dobiveni su podatci o investicijskim ulaganjima u dopunske djelatnosti na 20 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava s područja Osječko-baranjske županije. Rezultati istraživanja obrađeni su deskriptivnom statistikom i prikazani su grafički i opisno, a poslužili su za izvođenje zaključaka o mogućnostima razvoja poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju te njihovom doprinosu ruralnom razvoju.

4. REZULTATI

4.1. Strateško i programsko upravljanje razvojem poljoprivrede

Zajednička poljoprivredna politika Europske unije (ZPP) mora se neprestano prilagođavati izazovima s kojima se suočava europska poljoprivreda. ZPP nakon 2020. godine pojednostavljena je i prilagođena potrebama poljoprivrednika. Nova Zajednička poljoprivredna politika za razdoblje 2023.-2027. temelji se na tri strateška cilja:

1. Povećanje produktivnosti i otpornosti poljoprivredne proizvodnja na klimatske promjene
2. Jačanje konkurentnosti poljoprivredno – prehrambenog sektora
3. Obnova ruralnog gospodarstva i unaprjeđenje uvjeta života u ruralnim područjima (Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju).

Naglasak je stavljen na digitalizaciju i poticanje inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. Republici Hrvatskoj će u okviru poljoprivrednih fondova u razdoblju 2021.-2027. biti na raspolaganju financijska sredstva Europske unije. Veći dio dodijeljenih sredstava dolazi iz Višegodišnjeg financijskog okvira, a dio iz Instrumenta Europske unije za oporavak (EURI).

Dobivena financijska sredstva Hrvatska će koristiti za implementaciju novog programa ruralnog razvoja do 2027. godine u okviru dva poljoprivredna fonda:

1. Europski fond za jamstva u poljoprivredi (EFJP) – mjere izravnih plaćanja i zajedničke organizacije tržišta i
2. Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EPFRR) – mjere ruralnog razvoja (Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju).

Kako bi Republika Hrvatska ostvarila vidljivi napredak vezan za razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i njihov veći stupanj diversifikacije, ona mora stalno prilagođavati svoje razvojne dokumente programu ruralnog razvoja koji proizlazi iz Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP). U tom smislu Republika Hrvatska razvija strateške i operativne dokumente za provedbu ruralnih politika u novom programskom razdoblju financiranja razvoja EU za razdoblje 2021.-2027.

Hrvatski sabor je u veljači 2022. usvojio novu Strategiju poljoprivrede do 2030. godine. Nizom različitih aktivnosti u provedbi ove strategije odgovorit će se na potrebe razvoja

hrvatske poljoprivrede i sela s ciljem ostvarenja zajedničke vizije: proizvoditi veću količinu visokokvalitetne hrane po konkurentnim cijenama, povećati otpornost poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene uz održivo upravljanje prirodnim resursima te doprinijeti poboljšanju kvalitete života i povećanju zaposlenosti u ruralnim područjima (Hrvatski sabor, 2022.)

Provedbom strategije ostvarit će se četiri strateška cilja u skladu sa 13 zacrtanih prioriteta (tablica 1.).

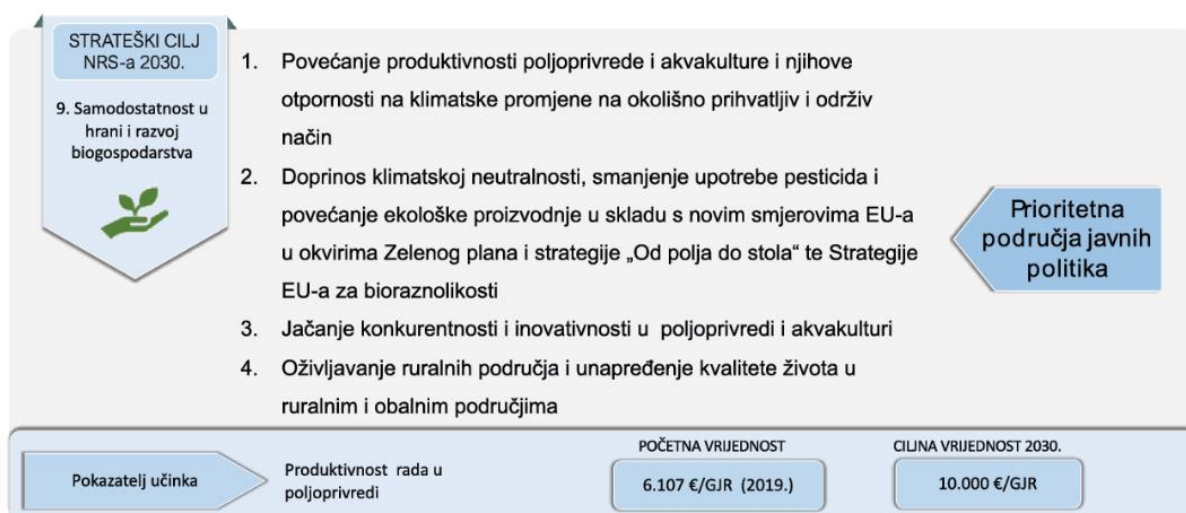
Tablica 1. Strateški ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede za razdoblje 2020.-2030.

STRATEŠKI CILJ I.	Povećanje produktivnosti i konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora
Prioritet 1.1.	Povećanje učinkovitosti i dodane vrijednosti poljoprivrednih gospodarstava
Prioritet 1.2.	Osiguranje većih i stabilnijih prihoda za male proizvođače
Prioritet 1.3.	Diverzifikacija tržišta za hrvatske poljoprivredno-prehrambene proizvode
Prioritet 1.4.	Integracija MSP-ova i mladih poljoprivrednika u prehrambeno-poljoprivredne lance vrijednosti
Prioritet 1.5.	Olakšavanje pristupa strateškim segmentima tržišta
STRATEŠKI CILJ II.	Jačanje održivosti i otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene
Prioritet 2.1.	Unapređenje održivog gospodarenja tлом, vodama i bioraznolikošću
Prioritet 2.2.	Smanjenje ranjivosti na klimatske promjene i poticanje proizvodnje s niskim emisijama
Prioritet 2.3.	Olakšavanje pristupa poljoprivrednom zemljištu
STRATEŠKI CILJ III.	Obnova ruralnog gospodarstva i unapređenje i unapređenje uvjeta života u ruralnim područjima
Prioritet 3.1.	Smanjenje siromaštva u ruralnim područjima
Prioritet 3.2.	Otvaranje radnih mjesta u ruralnim područjima
Prioritet 3.3.	Ubrzavanje prijelaza na zeleno ruralno gospodarstvo
STRATEŠKI CILJ IV.	Poticanje inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru
Prioritet 4.1.	Povećanje javnih i privatnih ulaganja u istraživanja i razvoj
Prioritet 4.2.	Unaprjeđenje prijenosa tehnologije

Izvor: Hrvatski sabor, 2022.

Dostupni podatci pokazuju kako postoji mogućnost i prilika za rast, ali da bi se te prilike uspješno iskoristile potrebno je podići produktivnost, povećati proizvedene količine i podići kvalitetu proizvoda. Povećanje produktivnosti i kvalitete u proizvodnji hrane može biti prvorazredan instrument za smanjivanje rizika od siromaštva i socijalne isključenosti na ruralnim i obalnim područjima te na područjima koja zaostaju u razvoju. Ukoliko se odluči za povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, tada se treba posvetiti i učinkovitijoj upotrebi poljoprivrednog zemljišta, ali i upravljanju istim. Nadalje, potrebno je povećati javna i privatna ulaganja u uvođenje suvremenih tehnoloških rješenja i bolje upravljanje prirodnim resursima kao što su poljoprivredno zemljište, vode i more. Povećanje produktivnosti za sobom povlači i diversifikaciju i proizvodnju proizvoda s višom dodanom vrijednošću u poljoprivredi i akvakulturi (Ministarstvo poljoprivrede, 2020.).

Nacionalna razvojna strategija u svom strateškom cilju 9 stavila je naglasak na podizanje prehrambene samodostatnosti i razvoj biogospodarstva. Za ostvarivanje ovog cilja razvijeni su prioriteti javnih politika za podizanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje sa 6.107 eura po godišnjoj jedinici rada (€/GJR) na 10.000 u 2030. godini (slika 1.), (Hrvatski sabor, 2021.).

Slika 1. Prikaz prioriteta javne politike za strateški cilj 9. „Samodostatnost u hrani i razvoj biogospodarstva“

Izvor: Hrvatski sabor, 2021.

4.2. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva

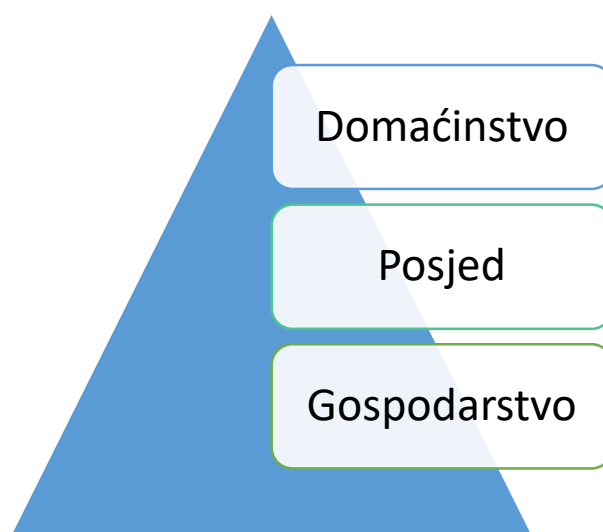
OPG je organizacijski oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka samostalno i trajno obavlja djelatnost poljoprivrede i s njom povezane dopunske djelatnosti, a temelji se na korištenju vlastitih i/ili unajmljenih proizvodnih resursa te na radu, znanju i vještinama članova obitelji (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/2018, Članak 5.). Osim službene definicije pojma Obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva, u stručnoj literaturi mogu se pronaći još neka tumačenja istog pojma. Petrač i Zmaić (2004.) navode da obiteljska poljoprivredna gospodarstva predstavljaju organizacijske jedinice u hrvatskoj poljoprivredi, a zasnivaju se na privatnom vlasništvu zemlje i ostalih sredstava za proizvodnju. Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo može se smatrati jednom složenom socioekonomskom jedinicom koja se temelji na obiteljskoj poljoprivrednoj proizvodnji te koristi vlastite proizvodne resurse kojima obavlja sve djelatnosti. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva vrlo su bitna jer se pretežito bave poljoprivredom i u uskoj su svezi s ruralnim razvojem u Republici Hrvatskoj.

Osim poljoprivrede, OPG-ovi spadaju i u gospodarski sektor stoga imaju vrlo važnu ulogu u cjelokupnoj ekonomiji Republike Hrvatske i šire budući da se krajnji proizvodi i resursi izvoze i na vanjska tržišta. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva svoje prihode ostvaruju isključivo pomoću vlastitog rada, znanja i vještina. Da bi OPG bio profitabilan i uspješan u svom poslovanju vrlo je bitno poznavati elemente OPG-a, sustav poslovanja, koristiti vlastite resurse, imati u vlasništvu zemljišni posjed te pronaći odgovarajuću radnu snagu. OPG-ovi se pretežno bave prodajom vlastitih poljoprivrednih proizvoda a mogu se baviti i dopunskim djelatnostima. Diversifikacija OPG-ova na modernom tržištu predstavlja način poslovanja koji osigurava im konkurentnost. Hrvatska je pristupanjem Europskoj uniji dobila mogućnost sudjelovanja u zajedničkim programima potpore ruralnom razvoju, a time i obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Osim poljoprivrednih proizvoda, današnja obiteljska poljoprivredna gospodarstva imaju mogućnost sufinanciranja nepoljoprivrednih, dopunskih djelatnosti kako bi unaprijedili svoje poslovanje i povećali svoju dobit. O mjerama kroz koje je moguće ostvariti takvo financiranje, govorit će se kasnije (Petrač, Zmaić 2004.).

Defilipps (1993.) navodi kako su se obiteljska poljoprivredna gospodarstva mijenjala u skladu s gospodarskim i društvenim promjenama na našem području. Autor objašnjava kako je evolucijski razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstva u Republici Hrvatskoj

započeo ukidanjem feudalizma još sredinom 19. stoljeća nakon čega se obitelji organiziraju u kućne zadruge sastavljene od bračnih parova (najčešće najbližih rođaka) koji stanuju u jednom „kućišću“ i skupno se bave poljoprivrenom proizvodnjom. Prodorom tržišta i robno-novčanog gospodarstva sredinom 19.stoljeća, slabe veze unutar kućnih zadruga te se one raspadaju. Njihovim cijepanjem dodatno se usitnjuju poljoprivredne površine koje u posjedu imaju obiteljska poljoprivredna gospodarstva što ostaje kao glavno negativno obilježje OPG-ova na našim područjima sve do danas i znatno im otežava proizvodnost i ekonomsku učinkovitost.

Autor nadalje ističe kako se obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo temelji na tri elementa, a to su: domaćinstvo, posjed i gospodarstvo.

Slika 2. Elementi obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva

Izvor: Izradio autor prema Defilippis J. 1993.

Prema zadnjim podacima s Državnog zavoda za statistiku strukutra OPG-a i njihov ukupan broj proteže se do brojke od 154 679 u 2020. godini na razini Republike Hrvatske, a čak njih 30% nositeljica su žene dok ostatak od 70% jest u vlasništvu muškaraca.

Obiteljska gospodarstva su strateški nositelji poljoprivredne proizvodnje u Republici Hrvatskoj. Osim poljoprivredne proizvodnje za ruralni razvoj su važne i brojne druge ekonomske aktivnosti u selima, zato se kroz Program ruralnog razvoja 2014.-2020. Mjerom 6, podmjerom 6.2. i podmjerom 6.4 potiče se razvoj diversifikacije na poljoprivrednim gospodarstvima. Ostvarivanje strateških ciljeva u razvoju poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju jača se konkurentnost poljoprivredno prehrambenog sektora. Povećanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje nije jednostavan proces, ono traži bolje

upravljanje poljoprivrednim zemljištem, veća javna i privatna ulaganja kao i osuvremenjivanje gospodarstava novim tehnologijama. Sve su to preduvjeti i za razvoj diversifikacije u poljoprivredi i s njom povezan razvoj novih proizvoda koji će tako dobiti veću dodanu vrijednost.

4.3. Specifičnosti razvoja poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju

Poljoprivredna gospodarstva u Republici Hrvatskoj nerijetko se susreću se problemom neekonomične proizvodnje. Takav oblik proizvodnje dovodi ih u neugodnu situaciju na tržištu jer ne predstavljaju veliku konkurenciju i ostaju nezamijećeni. Ukoliko nije moguće opstati na tržištu, dolazi do krize proizvodnje i do konačne propasti. Ukoliko se u proizvodnju ne ulaže koliko tržište zahtijeva, male proizvodne jedinice ne mogu osigurati proizvodnju koja bi donijela profit i zaradu. Rješenje ovog problema ne leži samo u diversifikaciji proizvodnje, ali ona je definitivno najzastupljeniji način povećanja konkurentnosti. Već je rečeno kako diversifikacija proizvoda podrazumijeva širenje ponude u sklopu širenja asortimana koji se plasira na tržište. Primjerice, velik broj poljoprivrednih gospodarstava u ruralnom području bavi se proizvodnjom mlijeka. Diversifikacija bi u tom slučaju značila uvođenje proizvodnje sira i ostalih mliječnih preradevina kao što su vrhnje, jogurt i sl. Ukoliko se gospodarstvo bavi uzgojem voća, uzmimo primjerice jabuka, proizvodnja se može diversificirati proizvodnjom pekmeza, soka ili, primjerice, kompota.

Hrvatska se trenutno suočava s rastućom neravnotežom u poljoprivredno-prehrambenoj trgovinskoj razmjeni, a kako bi uspjela promijeniti svoj položaj i kako bi pojačala konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora, dužna je provesti poboljšanja u produktivnosti zemljišta i rada u primarnom sektoru, uključujući modernizaciju i diversifikaciju prema proizvodima s dodanom vrijednosti i veći oslonac na znanje i inovacije. Sposobnost poljoprivredno-prehrambenog dobavnog lanca igra veliku ulogu u jačanju konkurentnosti i bitno je raditi i na tom segmentu kako bi mogao cjenovno bolje reagirati na mogućnosti rasta na domaćem i međunarodnom tržištu. Rascjepkana proizvodna struktura ne doprinosi napretku i smatra se glavnim preprekom u stvaranju konkurentnog poljoprivredno-prehrambenog sektora. Ista se može pretvoriti u potencijalnu vrijednost za diversificiranu poljoprivrednu proizvodnju ukoliko se stvori poticajno poslovno okruženje. Poticanje ulaganja mora se bolje uskladiti sa strateškim prioritetima i potrebama tržišta te

bolje usmjeriti. Dosadašnja ulaganja su vrlo niska ukoliko se statistike usporede s ostalim zemljama EU (Ministarstvo poljoprivrede, 2019.).

Zmaić i sur. (2011.) smatraju kako je opstanak poljoprivrednih gospodarstava uvjetovan daljnjom diversifikacijom, pri čemu se trebaju međusobno nadopunjavati poljoprivredne i nepoljoprivredne aktivnosti, koje povećavaju ukupnu zaposlenost i dohodak u ruralnoj prostoru. To je način podizanja konkurentnosti malih poljoprivrednih gospodarstava i njihovog kapaciteta i atraktivnosti za zapošljavanje u poljoprivredi u uvjetima dok mladi napuštaju taj način života jer u primarnim djelatnostima poljoprivrede ne vide mogućnost opstanka.

Da bi Republika Hrvatska uspjela ostvariti vidljiv napredak u razvoju poljoprivrede i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, bitno je aktivno i kontinuirano provoditi Strategiju poljoprivrede i Nacionalnu razvojnu strategiju koje će u konačnici pomagati razvoj diversifikacije u poljoprivredi i ruralnoj ekonomiji.

Strukturna ograničenja konkurentnosti poljoprivrede moraju se rješavati jer u suprotnome neće biti moguće ostvariti njezin puni potencijal. Posebnu brigu treba posvetiti razvoju malih/siromašnih i srednjih proizvođača koji kroz diversifikaciju poljoprivrednog proizvodnog programa i/ili diversifikaciju aktivnosti poljoprivrednog gospodarstva uključivanjem nepoljoprivrednih djelatnosti mogu ostvariti značajan razvoj.

Novije politike i reforme okrenute su prema financiranju nepoljoprivrednih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima i prema poticanju razvitka društvenog kapitala. Pod društvenim kapitalom misli se na razvoj ukupnog znanja, inovativnosti, suradnje i umrežavanja na razini lokalnih ruralnih područja, podržavanjem multifunkcionalnih i multisektorskih modela. Republika Hrvatska ima sve preuvjete za uspješan razvoj i primjenu multifunkcionalne poljoprivrede. Resursi i ruralni predjeli omogućuju jednostavnu diversifikaciju postojećih, ali i novih, obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (Tolić i sur., 2019.).

Cilj povezivanja poljoprivrede i diversifikacije je prvenstveno povećati potencijalnu uporabu dugotrajne imovine poljoprivrednoga gospodarstva, a sve to zbog unapređenja

produkcije, učinkovitosti i dobiti. Zrakić i sur. (2019.) navode tri glavna motiva zbog kojih se poljoprivrednici odlučuju proširiti svoje djelatnosti na nova područja poslovanja, a to su:

1. razvoj,
2. veće korištenje resursa i mogućnosti,
3. izbjegavanje nepoželjnog ili neprivlačnog industrijskog okruženja.

Razvoj ne zahtijeva dodatna objašnjenja jer je jasno da je to glavni cilj svih organizacija koje se odluče na nešto novo. Iz tog razloga se mnogi odlučuju na razne strategije proširenja djelatnosti, a sve s ciljem održavanja rasta prodaje i profitabilnosti uz pomoć novih djelatnosti. Korištenje već postojećih resursa i nekih novih mogućnosti objašnjava se time da rukovoditelji bilo kojeg oblika poslovanja pokazuju želju za širenjem na nova tržišta jer na postojećem ne nalaze dovoljnu iskoristivost ljudskih i materijalnih resursa. Posljednji razlog kojeg navode Zrakić i sur. (2019.), izbjegavanje nepoželjnog ili neprivlačnog industrijskog okruženja, proizlazi iz motiviranosti da se proširi djelatnost na nova tržišta uz već spomenute resurse i mogućnosti.

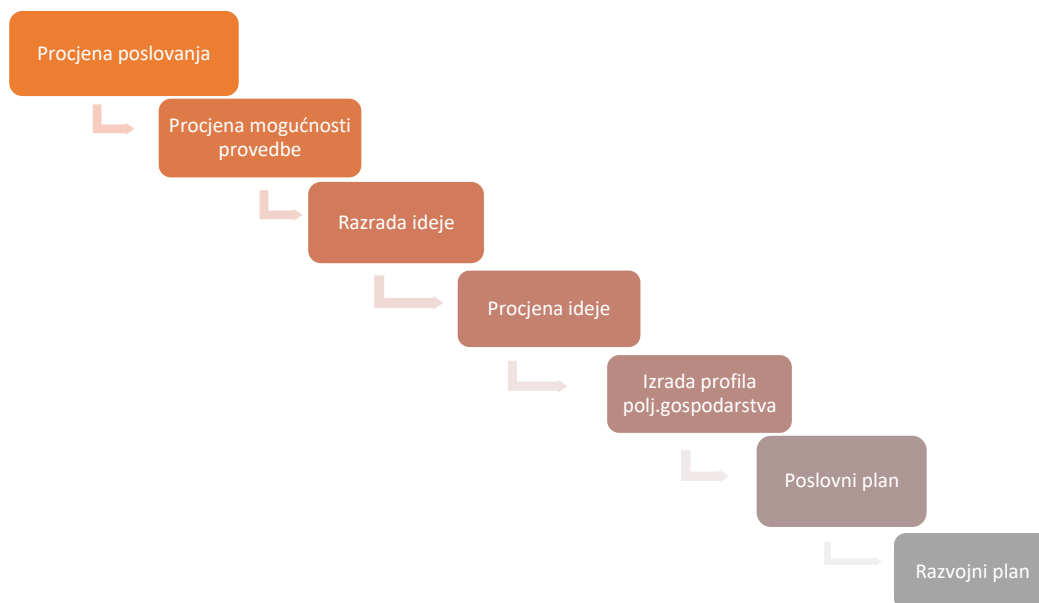
Vrlo je bitna stavka prilikom određivanja diversifikacije i određivanje njenih ciljeva. Tržište prolazi kroz mnoge promjene, pogotovo u moderno vrijeme, i sve te promjene utječu na rad i ostvarivanje profita te se diversifikacijom teži ostvarivanje različitih ciljeva. Tih ciljeva ima mnogo, ali među najvažnije od njih ubrajamo sljedeće:

- a) osiguravanje opstanka,
- b) stabilnosti prodaje i prihoda,
- c) pametnije korištenje ljudskih i materijalnih resursa,
- d) prilagođavanje promjenama i potrebama kupaca,
- e) osiguravanje osnove za daljnji rast i razvoj.

Diversifikacija sa sobom nosi više prednosti i pozitivnih ishoda, a puno manje nedostataka u poslovanje gospodarstva. Neki od ciljeva iste spomenuti su ranije, a kao neke najbitnije prednosti mogu se navesti razvoj, veća ekonomska sigurnost te pametnije iskorištenje resursa. Već ove prednosti su sasvim dovoljne da bi se jedno obiteljsko gospodarstvo odlučilo na ovaj pothvat. Budući da svaka promjena i proširenje sa sobom nosi i određeni rizik, bitno je poštivati faze provođenja diversifikacije kako bi se nedostaci sveli na minimum. Prije donošenja odluke o bilo kakvim promjenama potrebno je provesti detaljnu

i realnu analizu stanja i poslovanja poljoprivrednog gospodarstva, a zatim i napisati poslovni plan.

Ukoliko poljoprivrednik odluči provesti diversifikaciju na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu, ostvarit će, odmah na početku, i nekoliko prednosti u odnosu na konvencionalni način poslovanja. Najvažnije prednosti koje se mogu ostvariti su razvoj novih sposobnosti i vještina te sigurnost i poslovna stabilnost zbog uvođenja novih poljoprivrednih i nepoljoprivrednih djelatnosti. Prije donošenja odluke o diversifikaciji proizvodnje na poljoprivrednom gospodarstvu potrebno je napraviti analizu stanja i poslovanja poljoprivrednog gospodarstva. Ta ista analiza kasnije će koristiti kao podloga za strategiju i poslovne aktivnosti s minimalnim gubitkom. Održivost, potrebe i prednosti razvoja i promjena su osnovni elementi koji se moraju uzeti u obzir pri izradi razvojnog programa poljoprivrednog gospodarstva. Analiza stanja i poslovanja jednog poljoprivrednog gospodarstva može se provesti u 7 glavnih koraka koji su prikazani u Slici 2.

Slika 3. Koraci u provedbi diversifikacije

Izvor: Baban i Ivić (2003.)

Ono što Štefanić (2015.) predlaže jest i provođenje SWOT analize. SWOT analiza primarni je alat i pomoć za propitivanje i provjeru prihvatljivosti i izvodljivosti unutarnjih snaga i slabosti te vanjskih prilika i prijetnji u realizaciji ideje, projekta, organizacije ili strategije. Ista se može provoditi u svim fazama provođenja projekta. SWOT analiza predstavlja prvu fazu procjene stanja i poslovanja bilo kojeg oblika gospodarstva.

U drugu fazu procjene stanja i poslovanja ubraja se izrada poslovnog plana za diversificirano poljoprivredno gospodarstvo. Plan je potrebno razraditi nakon što se vlasnik ili poljoprivrednik odluči na provedbu diversifikacije.

Poslovni plan je dokument i kao takav sadrži detaljno obrazloženje o ulaganjima u posao te daje argumente za očekivane ishode i popisuje rješenja za potencijalne probleme koji mogu nastati diversifikacijom i novim oblikom poslovanja. Poslovni plan služi za točno definiranje cilja koji se želi postići.

Cilj svakog poslovnog plana jest održati likvidnost i poslovati u dobitku, nikako u gubitku jer bi se poslovni plan tada smatrao neuspješnim i zahtijevao bi odustajanje od projekta. Dobar poslovni plan praktično je primjenjiv i lako razumljiv i manje stručnim osobama (Štefanić, 2015.).

Ono što poslovni plan, primarno, treba sadržavati su sljedeće komponente:

- a) aktivnost koja se namjerava integrirati u dosadašnje poslovanje,
- b) definiranje faza i rokova,
- c) plan upravljanja, financiranja i promoviranja koje se nikako ne smije izostaviti prilikom prezentiranja novih proizvoda na zasićena tržišta,
- d) istraživanje rizika,
- e) prikaz dobiti za poljoprivredno gospodarstvo, ali i za ruralnu zajednicu unutar koje obiteljsko gospodarstvo posluje.

Hussein i Nelson (1998.) ističu kako provedba diversifikacije u poljoprivredi može imati brojna ograničenja. Tablica 2. pokazuje ograničenja diversifikacije poljoprivrednih gospodarstava. Ovaj popis ograničenja se ne odnose specifično na jednu određenu zemlju, a s obzirom da je popis velik i svako ograničenje detaljno pojašnjeno, mogu se primijeniti i na obiteljska poljoprivredna gospodarstva i provedbu diversifikacije u Republici Hrvatskoj.

Tablica 2. Ograničenja kod provedbe diversifikacije

VRSTA OGRANIČENJA	POJAŠNENJE OGRANIČENJA
Makroekonomski i politički	Makroekonomska ograničenja odnose se na malen broj stanovnika, nedostatak urbanih sredina i težak ili nepovoljan pristup tržištu. Politička ograničenja odnose se na mjere koje ubiru višak prihoda od poljoprivrednika koji pokušavaju provesti diversifikaciju te na tržišne propise koji negativno utječu na diversifikaciju.
Okoliš	Nedostatak prirodnih resursa.
Fleksibilnost i nedostatak iste	Nedostatak fleksibilnosti kada se govori o ekološkom menadžementu, ekonomskim aktivnostima i poslovnim strategijama. Ne postoji razmišljanje van okvira.
Vještine	Nemogućnost ili jednostavno nedostupnost provedbe i pohađanja edukacija.
Vrijeme	Primarne aktivnosti oduzimaju najveći dio vremena i ne ostaje dovoljno istoga za provedbu dodatnih aktivnosti u sklopu diversifikacije.
Institucije	Razne norme, nametnute od društva, isključuju pojedine grupe iz aktivnosti provedbe diversifikacije. Takav oblik nije tipičan za područje Republike Hrvatske, ali restrikcije o kreditnoj sposobnosti isključuju pojedince prilikom mogućnosti dobivanja kredita u svrhu provedbe diversifikacije na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu.
Nedostatak zajedničkih resursa i pristup istima	Isključivanje pojedinaca ili većih grupa u pristupu potrebnim resursima.
Sredstva za provedbu diversifikacije	Kreditna nesposobnost i nemogućnost financiranja.

Izvor: Hussein i Nelson (1998.)

Prije nego se bilo koje poljoprivredno gospodarstvo odluči provesti diversifikaciju, bitno je, osim pomnog planiranja, na papir staviti i određene prednosti, ali i nedostatke iste. Ukoliko se ista ne provede planirano, može imati suprotan učinak na poslovanje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva.

Diversifikacija ima više prednosti. Prema Zrakić i sur. (2019.) glavne prednosti u usporedbi s konvencionalnim poslovanjem poljoprivrednog gospodarstva su sljedeće:

- povećanje prihoda novih aktivnostima,
- prilagodljivost širenjem djelatnosti koje ujedno potiče promjene i spremnost na druge mogućnosti,
- nove aktivnosti pružaju i bolji uvid u poslovanje, ali i bolje mogućnosti u daljnjem poslovanju,
- sigurnost koja se povećava za poljoprivrednika i njegovu obitelj proširenjem djelatnosti na farmi. nove grane poslovanja osiguravaju i veće prihode, a poslovanje nije oslonjeno samo na jednu djelatnost,
- razvoj novih vještina i sposobnosti potiče i rast poslovne mreže i kontakata,
- bolje i ekonomičnije korištenje poljoprivrednog zemljišta, radnika i kapitala zbog adaptacije tla uslijed rotacije usjeva, te neprekidna zaposlenost na manji rizik uslijed propasti usjeva i pada tržišne cijene proizvoda,
- bolja kontrola plodnosti tla jer se zemljište drži pod usjevom tijekom cijele godine.

Ono što može dovesti do problema kod provedbe diversifikacije na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu ne moraju nužno biti njeni nedostaci. Riječ je samo o nepravilnom i ne pomno promišljenom planu provedbe. Najveći nedostatak/problem koji se može pojaviti je nezainteresiranost tržišta za nove proizvode. Razlog tome je najčešće loš marketing jer poljoprivrednici najmanje pažnju posvećuju reklamiranju svojih proizvoda.

Kod same provedbe diversifikacije, osim prednosti i nedostataka, na umu treba imati i neka načela kojima bi se poljoprivrednici trebali voditi ukoliko se odluče na provedbu u sklopu svojeg poljoprivrednog gospodarstva. Tablica 3. pokazuje osnovna načela diversifikacije i pojašnjenja istih.

4.3.1. Oblici diversifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Ellis F. (2005.) navodi kako diversifikacija farmi podrazumijeva poljoprivrednika koji se brzo i konstantno prilagođava svim promjenama koje ga zateknu, na novom i na postojećem tržištu. Rizik poslovanja i ograničenost koja može prijetiti poljoprivrednicima dva su najveća

razloga za diversifikaciju farme, navodi Ellis F. (2005.). Kada se govori o ograničenosti, misli se prvenstveno na proizvodnju koja ovisi o godišnjim dobima i vremenskim prilikama te isti mogu direktno utjecati na fiksne prihode farme. Diversifikacija se može odvijati kroz aktivnosti na farmi i aktivnosti izvan nje (Tablica 3.)

Tablica 3. Diversifikacija kroz aktivnosti na farmi i izvan nje

Diversifikacija kroz aktivnosti na farmi	Diversifikacija kroz aktivnosti izvan farme
Proizvodnju i uzgoj različitih vrsti usjeva	Različite poslovne mogućnosti
Uzgoj različitih vrsta stoke	Mogućnosti zapošljavanja izvan okvira tradicionalne proizvodnje usjeva i uzgoja stoke
Rast jedne ili više kultura na istoj zemljišnoj parceli	Oslanja se na poljoprivrednu djelatnost

Izvor: Izradio autor prema Ellis F. (2005.)

Diversifikacija i pluriaktivnost ne moraju nužno uvijek donositi dobit, već mogu uzrokovati i gubitke. Kao primjer može poslužiti poljoprivredno gospodarstvo koje vlasnicima može poslužiti kao hobi, ali ne i primarna djelatnost. U nekim slučajevima poljoprivredni posao ostaje glavna, središnja aktivnost pa takva gospodarstva većinom ne posluju uvijek u minusu. Obveze i aktivnosti koje jedno gospodarstvo nosi sa sobom moraju biti prilagođene vremenu kojim kućanstvo raspolaže i sa zahtjevima same proizvodnje jer u suprotnome se može očekivati gubitak. Ukoliko tijekom ljeta poljoprivredne aktivnosti zahtijevaju više vremena, što je očekivano, tada se zima može i mora iskoristiti za poslove izvan poljoprivrednoga gospodarstva ili se poljoprivredno gospodarstvo može pojednostaviti (Barthomeuf, 2008.).

Svi proizvodi koji se uvedu diversifikacijom se potom plasiraju na tržište. Proizvodni asortiman je prošireni omogućava povećanje profita ukoliko se marketing odradi kvalitetno i ukoliko se proizvodi jasno predstavljaju na tržištu. Diversifikacija sa sobom ne povlači samo profit, nego i mogućnost otvaranja novih radnih mjesta što ponovno dovodi do pozitivnog učinka na ruralnu zajednicu unutar koje poljoprivredno gospodarstvo posluje. Kada se govori o marketingu, bitno je imati na umu važnost istoga za ona obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja se odlučuju na provođenje diversifikacije, proizvoda ili proizvodnje – nije bitno koje razine poslovanja. Ukoliko se marketinška kampanja ne odradi dobro, proizvodi

koji se plasiraju na zasićeno tržište donijet će gubitak, a ne dobitak. Marketing i prezentacija proizvoda igra veliku ulogu iako mnogi poljoprivrednici zanemaruju njegove učinke. Problem je što se obiteljska gospodarstva često oslanjaju na zajednicu i njihovu kupovnu moć koja ipak nije dovoljna za opstanak malih obiteljskih gospodarstava.

Prema Ansoff (1965), na razini poljoprivrednog gospodarstva razlikuje se nekoliko ključnih oblika diversifikacije, a isto je prikazano i grafički (Slika 4):

- 1) horizontalna,
- 2) vertikalna,
- 3) koncentrična i
- 4) konglomeratska diversifikacija.

Slika 4. Oblici diversifikacije na razini poljoprivrednih gospodarstava

Izvor: Baban i Ivić (2003.)

Horizontalna diversifikacija poljoprivredne proizvodnje podrazumijeva proširenje proizvodnog programa. Pri tome se misli na uvođenje novih proizvoda ili usluga koji su srodni sa već postojećim proizvodima i uslugama. Spomenuti proizvodi se međusobno razlikuju po tehnološkoj osnovi i tržišnoj namjeni, ali pripadaju istoj grani djelatnosti. Noviji proizvodi, za razliku od starih, tehnološki su nepovezani sa sadašnjim proizvodima, ali se prodaju istoj skupini kupaca kao što se prodaju i stari, sadašnji proizvodi. Spomenuta diversifikacija omogućava postojećem poljoprivrednom gospodarstvu kvalitetnije

iskorištavanje resursa i povećanje rentabilnosti. Pod tom diversifikacijom nalazi se širenje biljne kulture, širenje uzgoja stoke i sl. (Baban i Ivić, 2003.).

Vertikalna diversifikacija nastaje kada poduzeće svojim proizvodnim programom obuhvati više uzastopnih faza u proizvodnji i plasmanu određenog proizvoda. Primjer vertikalne diversifikacije je uzgoj pšenice od koje nastaje brašno, a zatim, kao produkt, nastaje kruh ili tjestenina. Na taj način jedno poljoprivredno gospodarstvo osigurava uzastopne, tehnološki odvojene faze u proizvodnji i plasmanu određenih proizvoda, a postaje i konkurentno na većem tržištu. Ova vrsta diversifikacije može se odnositi na gastronomiju, enologiju, alkoholna pića i sl. Koncentrična diversifikacija podrazumijeva srodnost koja se ostvaruje dodavanjem novih usluga ili proizvoda koji su znatno drukčiji od postojećih. Ukoliko jedno poljoprivredno gospodarstvo ima želju za rast i razvoj, tada će se prikloniti koncentričnoj diversifikaciji jer ista predstavlja širenje na globalno tržište. To širenje je motivirano ponajprije željom za rastom ili pritiskom globalne konkurencije. Konkurencija je na tržištu odlučujući faktor promjena unutar bilo kojeg poduzeća, a time i poljoprivrednih gospodarstava. Mnogi se na ovaj korak odluče ukoliko njihov rast na domaćem tržištu značajno uspori i ukoliko primijete pad profita (Baban i Ivić, 2003.).

Posljednji oblik diversifikacije je konglomeratska diversifikacija poznata i kao nepovezana diversifikacija. Ovaj oblik diversifikacije podrazumijeva dodavanje proizvoda i usluga koji se značajno razlikuju od postojećih. Novi proizvodi pripadaju različitim granama djelatnosti i na taj način se postiže maksimalna tržišna i tehnološka razlika između istih (Baban i Ivić, 2003.).

Slika 5. Razlozi za vezanu diversifikaciju

Izvor: Izradio autor prema Baban i Ivić (2003.)

Multifunkcionalnost poljoprivrede možemo definirati kao pojam koji se odnosi na proizvodnju raznih nekomercijalnih dobara kroz proizvodnju hrane. Upravo iz toga možemo zaključiti kako se Focus koji je bio usmjeren na produktivnost sada usmjerava na proizvodnju javnih dobara koji su pružiti kroz razne aspekte društvene i ekološke održivosti. Kada govorimo javna i društvena dobra podrazumijevamo: Ruralnu fleksibilnost, sigurnost hrane, smanjenje siromaštva, socijalno uključenost, dobrobit životinja i poboljšanje učinaka klimatskih promjena. Upravo društvena sfera igra važnu ulogu u održivosti i razvoju ranjivih ruralnih zajednica, a osobito onih koji su pogođene prirodnim i ratnim katastrofama. Svjedoci smo kako se poljoprivreda intenzivno mijenja u skladu sa političkim, društvenim, tržišnim prilikama te svi onim izazovima koje se odnose na redefiniranje njezine uloge kako bi se unaprijedili socijalni procesi u poljoprivredi. (Tolić i sur., 2019.)

Poljoprivredna proizvodnja se više ne može vrednovati na globalnoj razini sa prosječnom stopom profita, a posljedice takvog poljoprivrednog razvoja nam ukazuju kako poljoprivreda mora biti puno više od toga. Neki od njih su: degradacija prirodnih resursa, navodnjavanje i vode za piće, erozija tla, urbanizacija, održivi ribolov, onečišćenja vode i zraka, neadekvatna infrastruktura, prirodne katastrofe koje su povezane sa klimatskim promjenama, loša pozicija malih poljoprivrednika i seljaka, gubitak prehrambene neovisnosti, nutritivno loša hrana i gubitak ruralnih područja.

Tehnološka revolucija, rat za resurse, prirodne katastrofe i rast stanovništva povećavaju rizik od siromaštva i gladi, a zbog svega toga poljoprivreda nije i ne smije biti samo proizvodnja hrane nego i pristup siromašnima i gladnima te se ona ne može kontrolirati globalno, no lokalna zajednica i nacionalna politika mogu. Upravo poticanjem i razvijanjem lokalnih i nacionalnih politika koji će smanjivati gladi siromaštvo mora biti temeljno načelo održivosti u ovome lancu poljoprivredne proizvodnje. Stvaranjem nove paradigme koja je vezana za proizvodnju hrane uključujući lokalnu zajednicu javni sektor koji su dužni tražiti nove strategije uz pomoć akademske zajednice u kreiranju politika moraju biti usredotočena također i na održivost malih poljoprivrednika njihovu raznolikost što će biti od velike važnosti za zemlje u razvoju. (Tolić i sur., 2019.)

Isti autori (Tolić i sur., 2019.) navode kako nedostatak zdrave i visokonutritivne hrane u lokalnim sredinama pokreće nove trendove u proizvodnji odnosno pokreće znanstvena istraživanja koja su usmjerena na poboljšanje kvalitete prehrane i zdravlja stanovništva.

Upravo to nas dovodi do saznanja kako okviru poljoprivredne teorije treba uzeti u obzir i konvencionalnu i multifunkcionalno poljoprivredu, jer njihova uloga osim u sigurnosti hrane odnosi se i na socijalnu poljoprivredu koja sa sobom nosi širok spektar različitih aktivnosti vezan za psihofizičko zdravlje ljudi, poboljšanje kvalitete prehrane i socijalno uključenost ranjivih skupina.

Ovi nekonvencionalni oblici poljoprivrede su višenamjenski odnosno doprinose razvoju lokalnih gospodarstva jer sa svojim ekološkim i ekstenzivnim pristupima zadržavaju i znanje vještine poljoprivrednog stanovništva te doprinose očuvanju prirodnih, javnih dobara za cijelo društvo. Možemo zaključiti kako zbog svojih povoljnih učinaka na društveni razvoj multifunkcionalna poljoprivreda privlači sve veći broj različitih interesnih skupina.

Socijalna ili društvena poljoprivreda je upravo oblik višenamjenske poljoprivrede koja pruža višestruke društvene koristi, a u njoj se najviše pažnje posvećuje zelenoj poljoprivredi, dok su ostali oblici društvene poljoprivrede nedovoljno istraženi. U Republici Hrvatskoj implementiranje multifunkcionalne poljoprivrede može pridonijeti povećanju interesa za upisivanje u srednjoškolsku i višu obrazovnu razinu vezanu za poljoprivredne djelatnosti (Tolić i sur., 2019.).

4.3.2. Mogućnosti financiranja razvoja dopunskih djelatnosti OPG-a

Poduzetnici i upravitelji obiteljskih poljoprivrednih gospodarstva mogu se prijaviti na različite mjere, a prijava na određenu mjeru ovisi o veličini i potrebama samog poljoprivrednog gospodarstva. Mjere koje se odnose na diversifikaciju, ruralni razvoj i poljoprivredu opisane su u nastavku, počevši s Mjerom 6 (APPRRR, 2022.a).

Demografska obnova opustošenih ruralnih područja Republike Hrvatske jedan je od vodećih ciljeva Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske. Ulaskom Hrvatske u EU, otvorile su se razne mogućnosti financiranja i poticanja diversifikacije u poljoprivredi. Za tu namjenu prilagođene su podmjere u okviru mjere 6. Mjera 6. podrazumijeva razvoj poljoprivrednih gospodarstva i poslovanja te diversifikacije u nepoljoprivredne djelatnosti.

Podmjera 6.1. predstavlja potporu za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima. Budući da se poljoprivredom najviše bave starije generacije, ova podmjera otvara mogućnosti mladim ljudima za život i stvaranje obitelji kroz rad u ruralnom prostoru.

Za ispunjavanje uvjeta za ostvarivanje prava na ovu mjeru potrebno je:

- a) Registracija mladog poljoprivrednika kao odgovorne osobe poljoprivrednog gospodarstva
- b) Poljoprivredno zemljište mora biti upisano u ARKOD (LPIS)
- c) Sve životinje na poljoprivrednom gospodarstvu moraju biti upisane u Jedinствeni registar domaćih životinja u skladu s nacionalnim zakonodavstvom
- d) Korisnik treba biti registriran kao porezni obveznik poreza i obveznik socijalnih doprinosa (mirovinsko i zdravstveno osiguranje)
- e) Korisnik mora imati uspostavljeno knjigovodstvo u skladu s nacionalnim zakonodavstvom
- f) Korisnik se treba baviti poljoprivrednim aktivnostima kao jedinim ili glavnim zanimanjem.

Definicija mladog poljoprivrednika prema Pravilniku o provedbi Podmjere 6.1. glasi: „Osobe starije od 18 i mlađe od 40 godina u trenutku podnošenja prijave, koje posjeduju odgovarajuće vještine i znanje o poljoprivredi te koje su po prvi put postavljene kao nositelj poljoprivrednog gospodarstva.“

Korisnik ostvaruje pravo na javnu potporu u vrijednosti od 50 000 Eura ukoliko ispunjava sve prethodno navedene uvjete. Potpora se isplaćuje u tri rate i to tako da prva (30%) sjeda nakon registracije poljoprivrednog gospodarstva, druga (50%) u periodu nakon 3 do 12 mjeseci od prve rate i treća (20%) nakon provedbe poslovnog plana (Program ruralnog razvoja RH).

Podmjera 6.2. potpora je ulaganju u pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnom području. Korisnici ove mjere mogu biti samo poljoprivredna gospodarstva upisana u Upisnik poljoprivrednika u rangi mikro i malih poslovnih subjekata, fizičke osobe u svojstvu nositelja ili člana obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji pokreću novu nepoljoprivrednu djelatnost u ruralnim područjima. Potpora se dodjeljuje za novu nepoljoprivrednu djelatnost koja nije započeta do vremena podnošenja Zahtjeva za potporu. Iznos potpore je 50 000 eura po korisniku, a intenzitet potpore je 100%.

Podmjera 6.3. odnosi se na potporu razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava. Korisnici iste su mala poljoprivredna gospodarstva u kategoriji „mikro“, čija je ekonomska veličina između 2.000 i 7.999 EUR-a, a pod prihvatljive troškove podrazumijeva se kupnja domaćih životinja, jednogodišnjeg i višegodišnjeg bilja, sjemena i sadnog materijala; kupnja, građenje, opremanje prostora i objekata te ostalih gospodarskih objekata uključujući vanjsku i unutarnju infrastrukturu u sklopu poljoprivrednog gospodarstva u svrhu obavljanja poljoprivredne proizvodnje ili prerade. Pod troškove se također ubraja i kupnja ili zakup poljoprivrednog zemljišta, poljoprivredne mehanizacije, strojeva i opreme. U okviru ove mjere, poljoprivrednici mogu ulagati u građenje i opremanje kapaciteta za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda. Iznos potpore je 15 000 eura po korisniku, a intenzitet potpore je 100%.

Podmjera 6.4. podrazumijeva ulaganja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima. Korisnici ove podmjere su poljoprivredna gospodarstva upisana u Upisnik poljoprivrednika u rangu mikro i malih poslovnih subjekata i fizičke osobe u svojstvu nositelja ili člana obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva. Prihvatljivi troškovi su iz sektora turizma u ruralnom području, a to uključuje tradicijske obrte, izradu suvenira. Korisnici imaju mogućnost dobiti do 200.000 eura i riječ je o bespovratnim sredstvima. Intenzitet potpore pri tome iznosi od 70 %. Jedini uvjet koji u tom slučaju korisnici imaju jest ulaganje u ruralni turizam i primjerice rekonstrukciju postojećih objekata. Uvjet za ostvarenje ove financijske potpore jest da poljoprivredno gospodarstvo u trenutku podnošenja zahtjeva mora imati ekonomsku veličinu od najmanje 2.000 eura.

Potpore obuhvaća sljedeća područja diversifikacije:

- 1) marketing i izravna prodaja lokalnih proizvoda
- 2) ruralni turizam
- 3) tradicijski, umjetnički obrti, rukotvorine
- 4) IT centre, radionice za popravak poljoprivrednih i šumarskih strojeva, dječji vrtići, igraonice za djecu, sportsko-rekreativni centri, veterinarske usluge, pružanje usluga opskrbe za ruralno stanovništvo (pokretna prodaja proizvoda), usluga skrbi za starije i nemoćne osobe.

U okviru Mjere 4, podmjera 4.1.1. odnosi se na restrukturiranje, modernizaciju i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava. Pri ovoj podmjeri poljoprivrednici, korisnici mjere, imaju mogućnost dobiti od 5.000 do 10.000 eura bespovratnih sredstava s intenzitetom potpore od 50% odnosno 70% ukoliko je riječ o mladim poljoprivrednicima. Korisnik mora biti upisan u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava najmanje godinu dana prije podnošenja zahtjeva za potporu. Za mlade poljoprivrednike to nije uvjet, ne moraju biti godinu dana upisani (APPRRR, 2022.b).

Razvojni izazovi postoje kod svake djelatnosti pa tako i u poljoprivredi. Nisu sva obiteljska poljoprivredna gospodarstva u mogućnosti razvijati se jednako. Problem kod razvoja i diversifikacije u poljoprivredi može biti tradicionalni oblik poljoprivrede. Starija populacija u ruralnom području, koja se bavi poljoprivrednim djelatnostima, nemaju iskustva niti su uhodani s modernizacijom koja je neophodna ukoliko žele biti konkurenti na rastućem tržištu. Ponuda i potražnja dva su vezana pojma. Ukoliko ne postoji adekvatna ponuda, jako je teško očekivati i potražnju. Strojevi i nova tehnologija gotovo su nedostupni starim generacijama osim ako unutra gospodarstva imaju i mlade članove obitelji koji ih mogu uvesti u sve novitete.

Mjera 7. odnosi se na temeljne usluge i obnovu sela u ruralnim područjima. Ova mjera prvenstveno doprinosi razvoju životnih uvjeta u ruralnim područjima. Taj razvitak utječe i na ekonomski i gospodarski rast tog područja. Ruralna područja Republike Hrvatske bogata su prirodnim nasljeđem koje može doprinijeti ruralnom razvoju. Nažalost, sve resurse ljudi malo koriste i njihov potencijal nije iskorišten do kraja. Ovom mjerom želi se potaknuti sveopći razvoj, gospodarski i infrastrukturni kako bi mlade obitelji bile spremne živjeti i raditi na selu (APPRRR, 2022.c).

Mjera 9. predstavlja uspostavljanje skupina proizvođača i organizacija. Iako postoje udruge koje okupljaju mala poljoprivredna gospodarstva u Republici Hrvatskoj, i dalje je to na dosta niskoj razini. Poljoprivredni proizvođači u Hrvatskoj nisu dovoljno informirani i nemaju dovoljno razumijevanja za zajedničke ciljeve i rad. Cilj Mjere 9 je poticanje udruživanja kako bi mali proizvođači izašli zajedno na tržište u proizvođačkim organizacijama. Smatra se kako bi na taj način ostvarili veći profit, ali i puno bolju konkurentnost na tržištu. Prednost udruživanja je zajedničko nastupanje na tržištu, mogućnost korištenja zajedničkih resursa, korištenja istih objekata za skladištenje, strojeva za pakiranje i sortiranje, te

zajedničkih plaćanja administrativnih, knjigovodstvenih i računovodstvenih usluga (APPRRR, 2022.d).

Za razvoj diversifikacije u poljoprivredi važno je spomenuti i Mjeru 19, podmjeru 19.2. Provedba operacija unutar CLLD strategije kojom se financiraju projekti diversifikacije poljoprivrednih gospodarstava posredstvom lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova) uz nadzor provedbe od strane Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (APPRRR, 2022.e).

Navedene mjere utječu na diversifikaciju kroz stvaranje dodane vrijednosti proizvoda ili usluge na području turizma, prerađivačke industrije, drvne industrije i mnogih drugih grana koji omogućavaju poljoprivrednicima širok spektar dopunskih djelatnosti pomoću kojih mogu diferencirati vlastito gospodarstvo.

4.4. Anketno istraživanje razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju

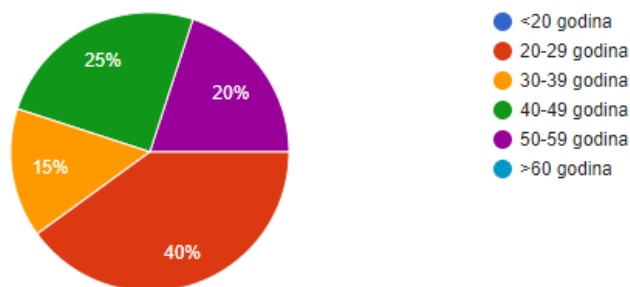
Naziv anketnog upitnika "Upitnik za korisnike mjere 6.2. programa ruralnog razvoja" osmišljen je, a anketni upitnik sastavljen, s ciljem dobivanja odgovora čijom smo analizom dobili odgovore na brojna pitanja vezana uz diversifikaciju na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Upitnik se sastojao od sedamnaest pitanja. Prva tri pitanja odnosila su se na nositelja OPG-a, sljedeća četiri pitanja odnosila su se na sam OPG, dok su se ostala pitanja odnosila na diversifikaciju proizvodnje na OPG-u, ulaganjima koja su prethodila te o mjerama ruralnog razvoja na koje su nositelji OPG-ova aplicirali.

Pitanje 1. Koji ste spol?

Možemo zaključiti kako je od 20 ispitanika koji su popunjavali anketu njih 70% muškarci, dok su svega 30% bile žene. Razlog ovakvog omjera jest upravo veći broj nositelja OPG-a koji su muške populacije jer ruralna područja tradicionalno karakteriziraju uloge u kućanstvu gdje se muška populacija i dalje smatra glavnima za donošenje odluka.

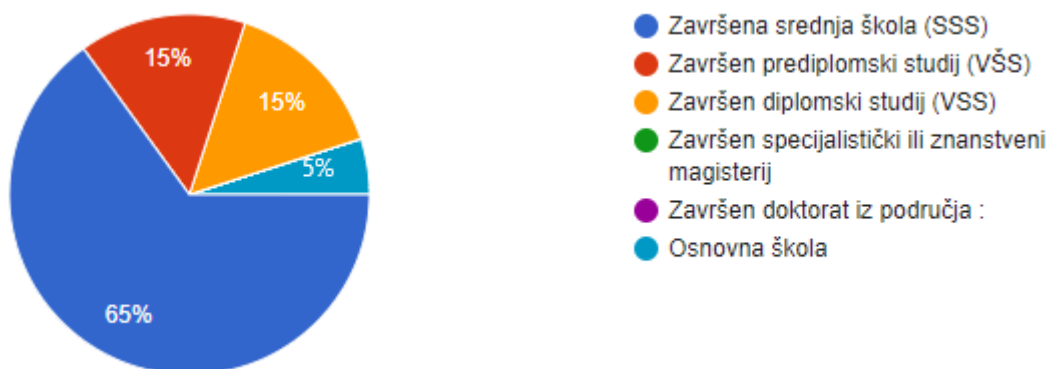
Pitanje 2. Godine starosti?

Grafikon 1. Dobna struktura ispitanika

Dobna struktura 20 ispitanih nositelja OPG-ova u omjeru 14 muškaraca i 6 žena možemo zaključiti kako njih 40% pripada dobnoj skupini 20-29 godina koja nam je ujedno i najveća u provedenoj anketi i prikazuje nam povećanje broja mladih koji se žele aktivno baviti poljoprivredom, u dobnu skupinu 30-39 godina pripada 15% ispitanika, druga po redu najveća dobna skupina jest 40-49 godina kojoj pripada 25% ispitanih nositelja, a najmanja dobna skupina nositelja jest 50-59 godina koju čini svega 20% ispitanih. Najmanja dobna struktura do 20 godina koja je najmanje zastupljena razlog tome može biti nedovoljno iskustvo i odgovornost dok dobna struktura preko 60 godina sve više prepušta svoja obiteljsko poljoprivredna gospodarstva mladima koji prate korak s digitalizacijom u poljoprivredi jer se ona bitno promijenila u odnosu na prijašnje godine. Kao što smo već naglasili najveći postotak je u dobnoj skupini 20-29 godina jer dolazimo do spoznaje u kojoj se sve više mladih vraća u ruralna područja i pokreću vlastito poslovanje.

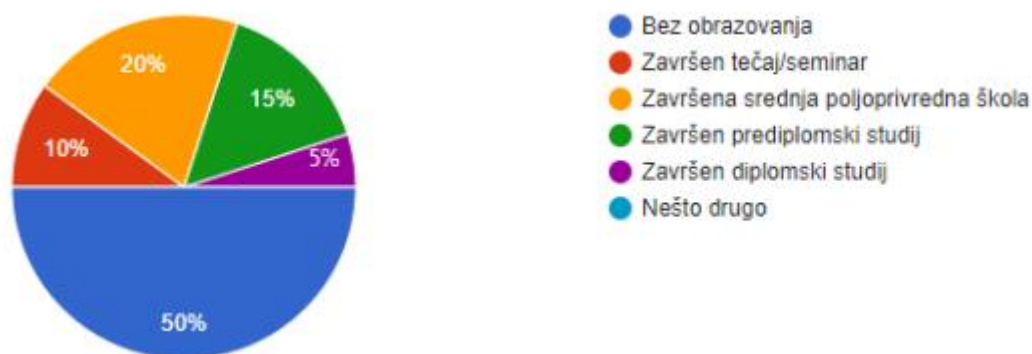
Pitanje 3. Vaše obrazovanje?

Grafikon 2. Stupanj obrazovanja nositelja OPG-a

Grafikon stupnja obrazovanja nam govori kako je najzastupljenija skupina ispitanika ona sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem čak njih 65%, dok 15% ispitanih nositelja ima završen preddiplomski studij, a njih 15% diplomski studij. Također, zanimljivo je kako 5% ispitanika ima završenu osnovnu školu.

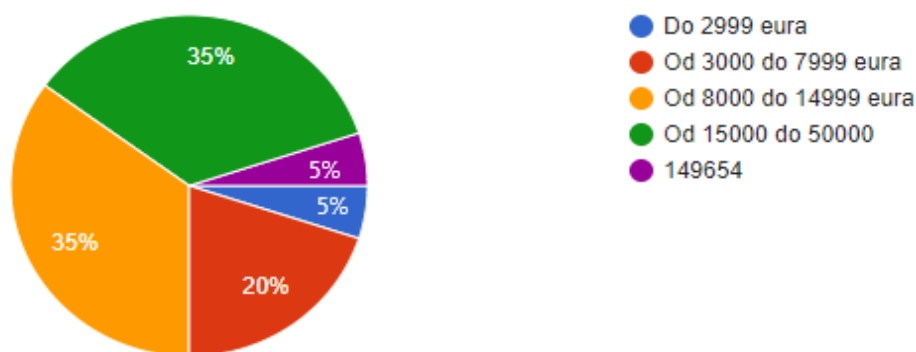
Pitanje 4. Obrazovanje iz područja poljoprivrede?

Grafikon 3. Stupanj obrazovanja u poljoprivredi

Stupanj obrazovanja u poljoprivredi nositelja OPG-a je iznimno bitan za poljoprivredno gospodarstvo u našoj zemlji. Grafikon 4. nam prikazuje kako je čak 50% ispitanika bez ikakvog obrazovanja u poljoprivredi te se nadamo da će se takav pristup poljoprivrednoj proizvodnji početi mijenjati sa povećanjem digitalizacije i Eu fondova. Završeni tečaj ili seminar vezan za poljoprivredu ima svega 10% ispitanih, završenu srednju poljoprivrednu školu ima 20 % ispitanih nositelja OPG-a dok svega 15% ima završen preddiplomski studij, a 5% završen diplomski studij koji je vezan za poljoprivredu.

Pitanje 5. Kolika je ekonomska veličina Vašeg poljoprivrednog gospodarstva?

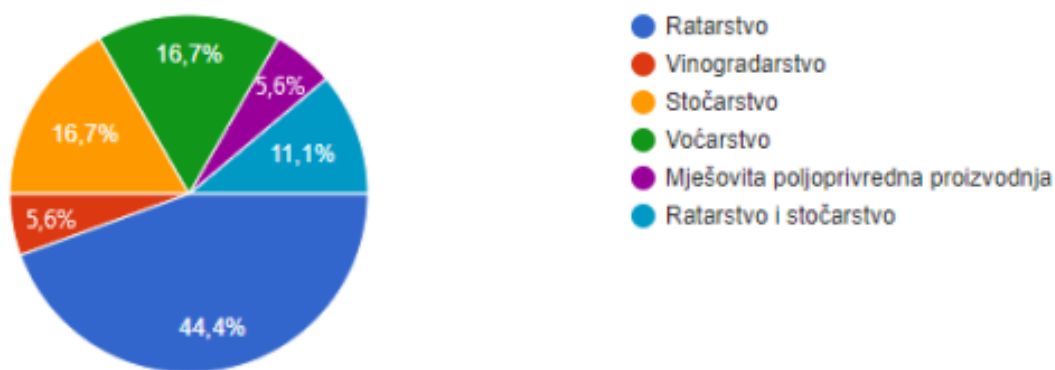

Grafikon 4. Ekonomska veličina gospodarstva

Ekonomska veličina predstavlja zbroj svih vrijednosti proizvodnje, a služi za ispunjavanje kriterija za ostvarivanje određenih mjera i određivanje tipova poljoprivredne proizvodnje. Možemo iščitati kako čak 35% nositelja ima ekonomsku veličinu između 8.000,00 i 14.999,00 eura, ekonomsku veličinu od 15.000,00 do 50.000,00 eura ima 35% ispitanika te ove su ove dvije skupine ispitanika najzastupljenije u anketi što je odličan rezultat za razvoj, također nešto manje odnosno 20% ima ekonomsku veličinu od 3.000,00 do 7.999,00 eura. Također, najmanju ekonomsku veličinu do 2.999,00 eura ima svega 5% ispitanih, a najveću ekonomsku veličinu od 149.654,00 eura ima također 5% ispitanih nositelja.

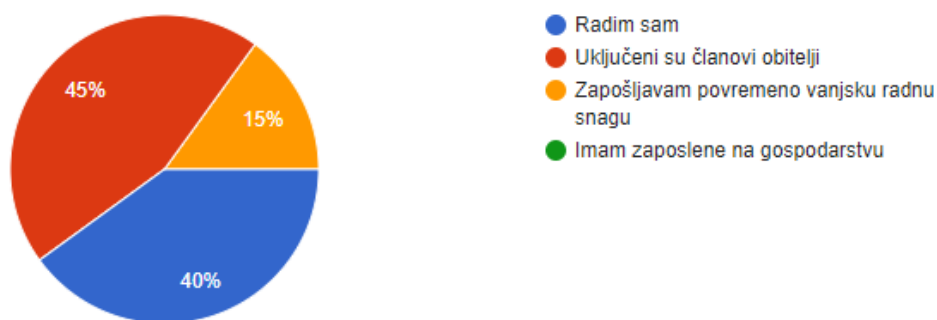
Pitanje 6. Kojom proizvodnjom se bavite? (može više odgovora)

Grafikon 5. Tip poljoprivredne proizvodnje

Tipovi poljoprivredne proizvodnje bitno utječu na diversifikaciju poljoprivrednih gospodarstva pa tako 44% ispitanika govori kako se bave ratarstvom, 16,7% ispitanika voćarstvom, 5,6% ispitanih navodi kako se bave vinogradarskom proizvodnjom, 11,1% ispitanih navodi kako se bave vezanom poljoprivrednom odnosno ratarstvom i stočarstvom, njih također 16,7 % se bavi isključivo stočarstvom, a svega 5,6% ispitanika se bavi mješovitim tipom proizvodnje na svojim poljoprivrednim gospodarstvima.

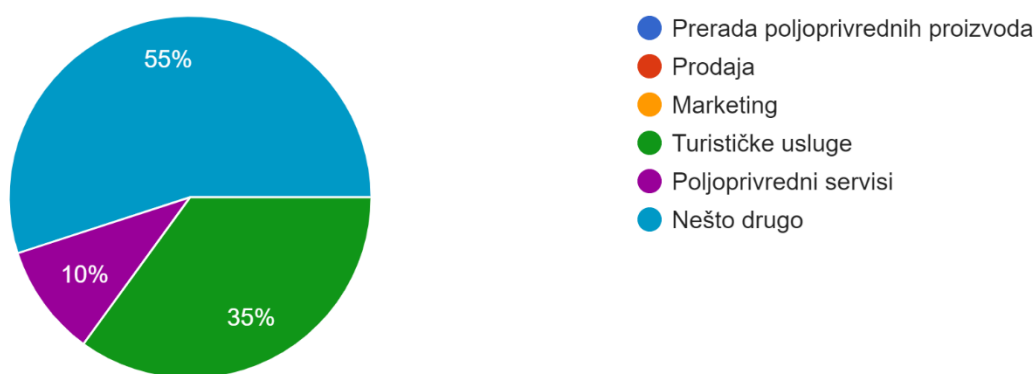
Pitanje 7. Tko sve radi na Vašem gospodarstvu? (više odgovora)

Grafikon 6. Radna snaga na poljoprivrednom gospodarstvu

Rezultati odgovora na pitanje o radnoj snazi na OPG-ovima nam govore kako 44,4% ispitanih nositelja samostalno radi i brine o svojem gospodarstvu, dok njih 38,9% ima pomoć od strane obitelji. Na pitanje o zapošljavanju sezonskih radnika postotak od 16,7% nam ukazuje kako je današnjih poljoprivrednicima bez obzira na tip proizvodnje teško pronaći sezonskog radnika u poljoprivredi.

Pitanje 8. U koju vrstu nepoljoprivredne djelatnosti investirate kroz podmjeru 6.2?

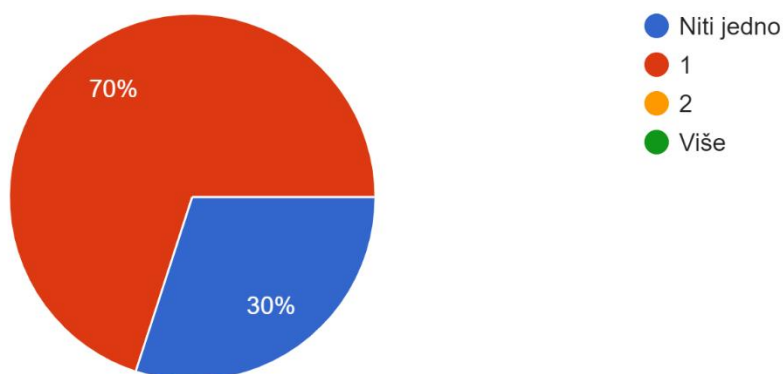

Grafikon 7. Investicije u nepoljoprivredne djelatnosti kroz podmjeru 6.2

Investicije u nepoljoprivredne djelatnosti su iznimno važne, odnose se na ruralni turizam ili neku dopunsku djelatnost, a upravo 55% ispitanika investira u dopunske djelatnosti vezane za njihovo poljoprivredno gospodarstvo, investiranje u turističke usluge koriste čak 35% ispitanih nositelja dok svega 10% ispitanih nositelja investira i mjeru koristi za

poljoprivredne servise. Također, smatram da je iznimno bitno ulaganje u marketing vlastitog poljoprivrednog gospodarstva iako je trenutno u anketi ponuđeni odgovor nezastupljen.

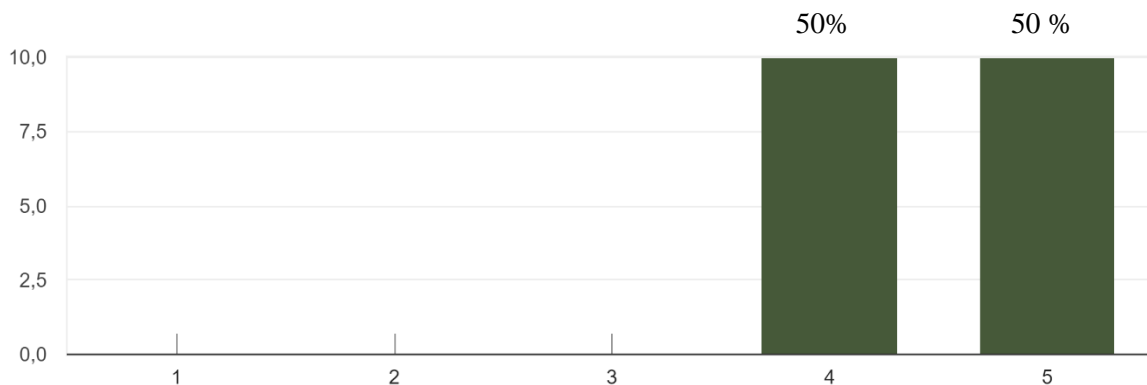
Pitanje 9. Koliko novih radnih mjesta će se ostvariti novim ulaganjem kroz mjeru 6.2 u okviru Vašeg poslovanja?

Grafikon 8. Odgovori ispitanika koliko novih radnih mjesta će ostvariti novim ulaganjem kroz mjeru 6.2 u okviru svojeg poslovanja

Možemo zaključiti kako će 13 nositelja odnosno 70% osigurati barem jedno mjesto za zapošljavanje na svojem OPG-u što je zanimljiv i koristan podatak, dok njih 30% neće zapošljavati i otvarati nova radna mjesta razlog tome može biti zadržavanje postojećeg opsega proizvodnje.

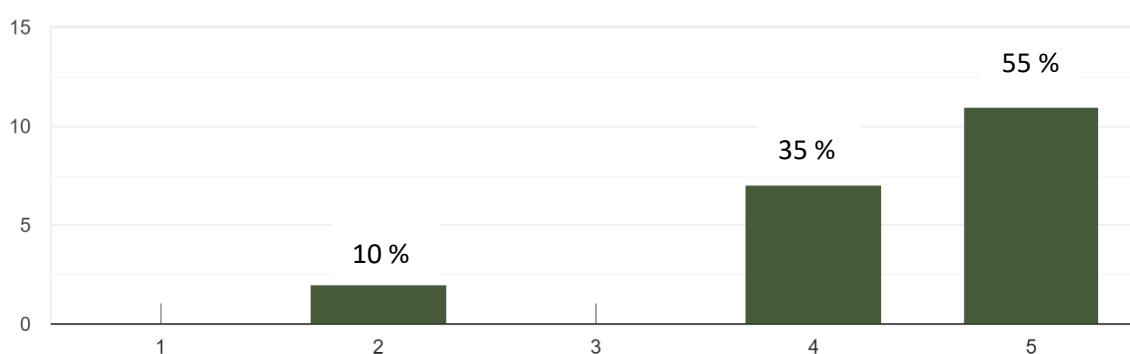
Pitanje 10. Smatrate li kako će nova investicija doprinijeti povećanju prihoda/dohotka: (1 najmanje ocjena, 5 najveća)?

Grafikon 9. Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija doprinijeti povećanju prihoda/dohotka

Utvrđivanjem dobivenih odgovora možemo zaključiti kako 50% (odličan) ispitanih nositelja smatra da će nove investicije na njihovom obiteljsko poljoprivrednom gospodarstvu povećati njihove prihode, dok 50% (vrlo dobar) ispitanika smatra da će se investicije isplatiti ne sa sigurnošću. Ono što možemo zaključiti jest to da OPG-ovi pozitivno ocjenjuju nove investicije i da su svjesni važnosti ulaganja u vlastito poljoprivredno poslovanje.

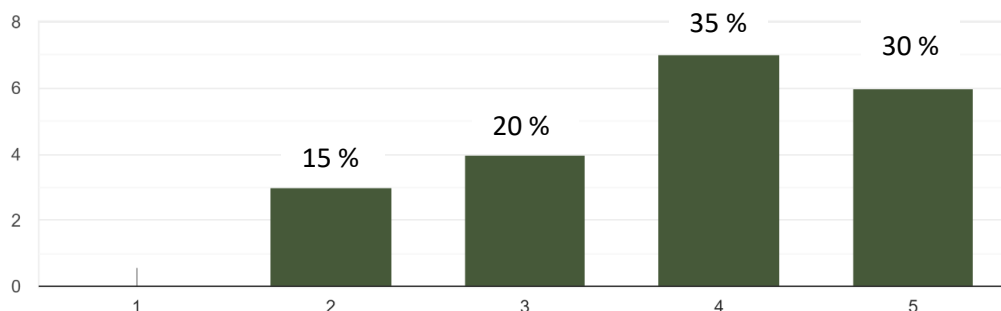
Pitanje 11. Smatrate li kako će nova investicija unaprijediti kvalitetu i asortiman ponude: (1 najmanje ocjena, 5 najveća)?

Grafikon 10. Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija unaprijediti kvalitetu i asortiman ponude

Analizom odgovora smatraju li ispitanici da će nova investicija unaprijediti kvalitetu i asortiman ponude njih 55% smatra da će sa sigurnošću utjecati na unaprjeđenje kvalitete te da će kroz to proširiti svoj asortiman ponude. 35% ispitanika smatra kako će investicije unaprijediti sve navedeno, dok 10% ispitanih smatra kako će nove investicije neznatno unaprijediti kvalitetu i asortiman njihove ponude.

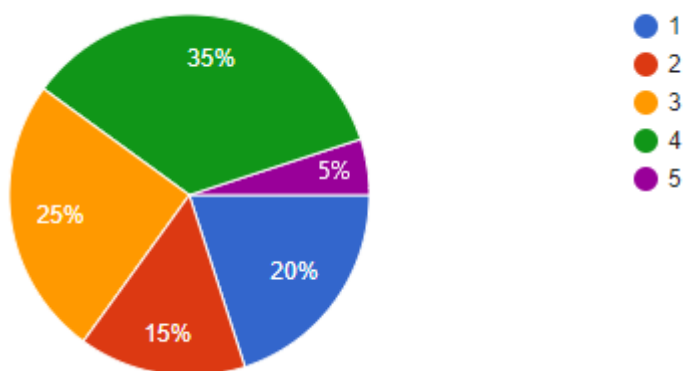
Pitanje 12. Smatrate li kako će nova investicija unaprijediti uvjete rada na gospodarstvu (1 najmanje ocjena, 5 najveća)?

Grafikon 11. Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija unaprijediti uvjete rada na gospodarstvu

Rezultati nam jasno prikazuju kako 30% nositelja smatra da će nove investicije znatno unaprijediti uvjete rada na gospodarstvu, 35% ispitanika smatra kako će investicije unaprijediti uvjete rada no to ne mogu sa sigurnošću potvrditi, dok 20% ispitanika smatra da investiranje neće pridonijeti znatne promjene u društvu, a svega 15% ispitanih nositelja smatra kako investicije sa sigurnošću neće doprinijeti poboljšanju uvjeta rada.

Pitanje 13. Kako ocjenjujete rad Agencije za plaćanje u odnosu na provedbu mjera ruralnog razvoja?

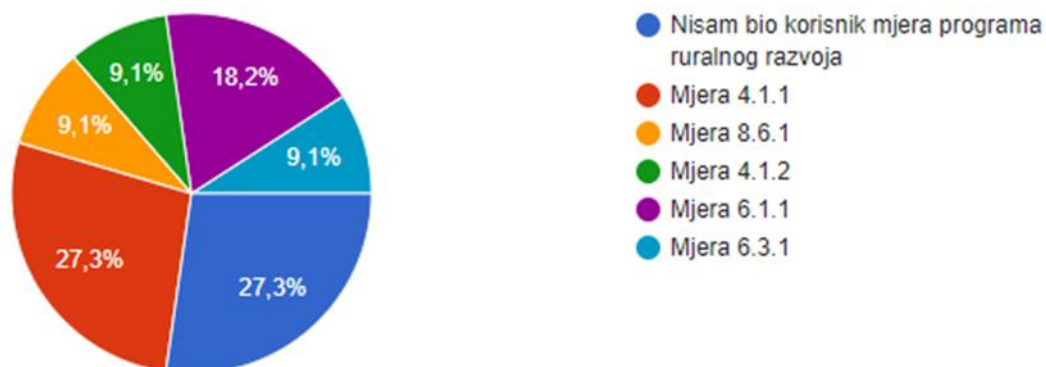

Grafikon 12. Odgovori ispitanika kako ocjenjuju rad Agencije za plaćanje u odnosu na provedbu mjera ruralnog razvoja

Provedbe mjera ruralnog razvoja od strane Agencije za plaćanje je iznimno bitna upravo iz tog razloga je važna međusobna interakcija između njih i korisnika potpore i 35% ispitanika smatra kako je rad Agencije za plaćanje vrlo dobar, a svega 5% smatra da je ono odlično. Također, 25% korisnika potpora smatra kako je rad Agencije prosječan, a 15% ispitanih

ocjenjuje sa ocjenom 2. Ono što smatramo loše jest da 20 % daje najlošiju ocjenu i smatra da rad Agencije nije adekvatan.

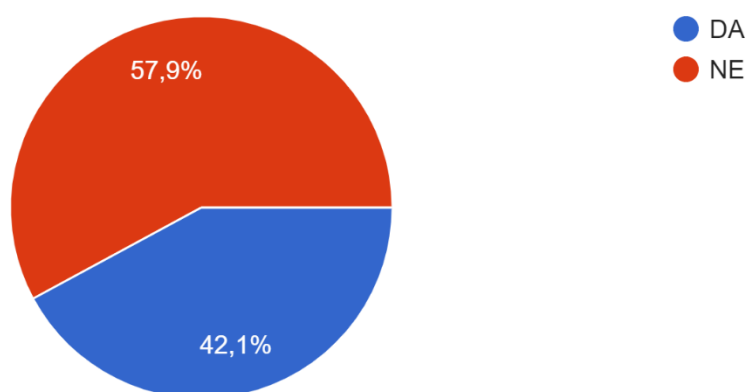
Pitanje 14. Jeste li već bili korisnik neke mjere iz programa ruralnog razvoja; ako da – koja mjera?

Grafikon 13. Struktura mjera iz programa ruralnog razvoja koje su koristili ispitanici

Svega 61,1 % ispitanih korisnika je odgovorilo na pitanje koriste li mjere iz programa ruralnog razvoja najviše korisnika koristi mjeru 4.1.1. programa ruralnog razvoja njih 27,3%, dok 18,3% ispitanika koriste mjeru 6.1.1, mjere 4.1.2 , 8.6.1. i 6.3.1 koristi isti broj ispitanika odnosno 9,1% za svaku mjeru. Ono što je iznenađujuće da 27,3% korisnika uopće ne koristi nikakve mjere ruralnog razvoja. Ono što je pozitivno jest da svakako 72,7% ispitanih nositelja koristi mjere ruralnog razvoja i redovno investiraju u svoje poljoprivredno poslovanje.

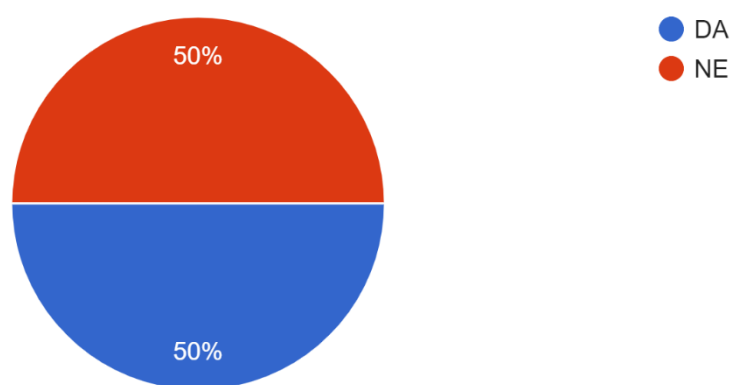
Pitanje 15. Jeste li član lokalne akcijske grupe na svom području?

Grafikon 14. Članstvo ispitanika u lokalnim akcijskim grupama na svom području

Lokalne akcijske grupe (LAG) označavaju stvaranje lokalnih partnerstva i povezuju lokalne dionike, oni čine važan dio pristupa LEADER, a glavni zadatak im je izrada lokalnih razvojnih strategija i provedba istih. Prema odgovorima ispitanika možemo zaključiti kako 42,1% ispitanika djeluju u svojim LAG-ovima što je veoma bitno radi međusobnog povezivanja, dok njih 57,9% nisu prepoznali važnost LAG-ova razlog tome može biti nedovoljna promocija LAG-ova na području ispitanih nositelja.

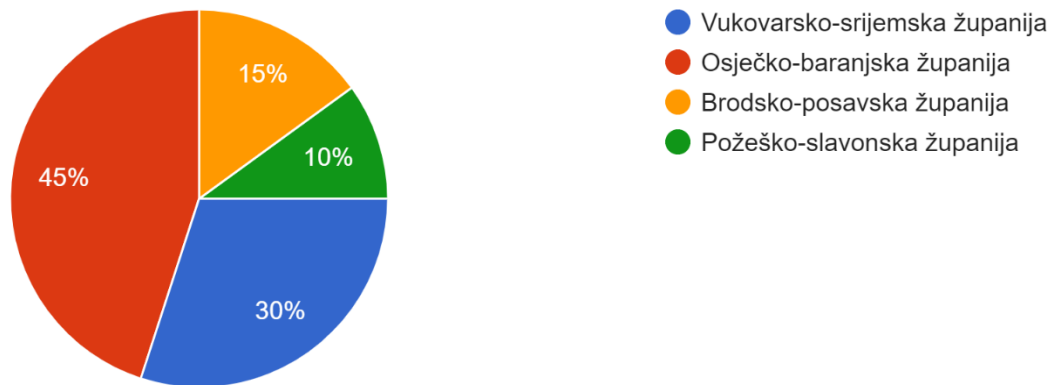
Pitanje 16. Jeste li se prijavljivali na njihove natječeaje iz programa ruralnog razvoja ?

Grafikon 15. Distribucija odgovora na pitanje: „Jesu li se prijavljivali na natječeaje LAG-ova iz programa ruralnog razvoja?“

Možemo zaključiti kako su odgovori veoma slični kao i u prethodnom pitanju 50% korisnika koristilo je neke od natječaja koji objavljuju LAG-ovi jer su prepoznali važnost sudjelovanja i međusobne povezanosti članova dok njih 50% nije koristilo mogućnost prijave natječaja iz razloga što nisu dio LAG-a.

Pitanje 17. U kojoj županiji je sjedište Vašeg OPG-a?

Grafikon 16. Sjedišta OPG-ova ispitanika prema županijama

Najviše ispitanika njih 35% sjedište ima u Osječko-baranjskoj županiji, zatim 30% nositelja svoje sjedište ima u Vukovarsko-srijemskoj županiji, dok 15% ima sjedište u Brodsko-posavskoj županiji i svega 10% ispitanika dolazi iz Požeško-slavonske županije.

5. RASPRAVA

Program ruralnog razvoja 2014.-2020. koji se provodi do kraja 2023. godine sadrži više mjera i podmjera za poticanje razvoja diverzifikacije na poljoprivrednim gospodarstvima. Implementacija mjera ruralnog razvoja opisanih u ovom radu ima za cilj bolje korištenje proizvodnih kapaciteta i rada članova gospodarstva, poboljšanje njihovih gospodarskih rezultata u cilju povećanja ekonomske održivosti gospodarstva, otvaranje novih radnih mjesta, podizanje kvalitete života ruralnog stanovništva te sveobuhvatni održivi razvoj ruralnih područja (www.eufondovi.hr, 2021.). U ovom je radu provedeno istraživanje poljoprivrednih gospodarstava i dobiveni su podatci o investicijskim ulaganjima u dopunske djelatnosti na 20 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava s područja županija Istočne Hrvatske.

Veliki problem europske poljoprivrede je starost nositelja obiteljskih farmi. Prema Eurstatu 2019. 34,3 % nositelja obiteljskih farmi u EU je starije od 65 godina, 54,4 % nositelja je u dobi od 45-64 godine starosti. Mlađih od 25 godine je svega 0,4 % dok je onih do 44 godine starosti svega 8,1 %. Isti izvor iznosi vrlo slične podatke i o starosti hrvatskog poljoprivrednika. Tako iznose podatke da je od svih poljoprivrednika njih tek 10,5 % bilo mlađe od 40 godina, dok smo po broju onih koji su prešli 65 godina malo iznad prosjeka i takvih je bilo 32,7 % od svih poljoprivrednih proizvođača. Ovdje treba istaknuti kako su prema našoj anketi za neku od mjera ruralnog razvoja aplicirali uglavnom mlađi poljoprivredni proizvođači. Tako je 40 % poljoprivrednika u našem uzorku starosti do 29 godina, a preko 60 godina starosti nismo imali niti jednog ispitanika što pokazuje kako stariji poljoprivrednici polako prepuštaju svoje OPG-ove mlađima koji lakše prijavljuju projekte i bolje se snalaze u novoj tehnologiji i potrebama za okrupnjavanjem i osuvremenjivanjem obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Gioia, A. (2017) iznosi podatak kako je 60% EU farmi ekonomske veličine ispod 4000 eura ta da se te farme smatraju malim farmama, 30 % EU farmi ima ekonomsku veličinu između 4.000,00 eura i 50.000,00 eura i te se farme smatraju srednjim, dok je svega 10 % EU farmi ekonomske veličine iznad 50.000,00 eura i smatraju se velikim. Ekonomska veličina OPG-ova u našem istraživanju bila je u 90% slučajeva srednja od 3.000,00 – 50.000,00 eura, dok je u 10% slučajeva bila mala (ispod 3.000,00 eura). Možemo uočiti kako su OPG-ovi u našem istraživanju po ekonomskoj veličini gotovo identični EU statističkim podacima.

Prema Eurstatu (2019.) EU potiče obiteljske farme na diversifikaciju gospodarskih aktivnosti u smjeru turizma, edukacija, obrade i prerade primarnih proizvoda s farme, ribnjačarstva, izrade suvenira, šumarstva, obrade drva i sličnih gospodarskih aktivnosti. Zanimljiv je podatak da svega 6,8 % farmi u EU ima razvijenu neku aktivnost osim primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda (Eurstat 2019.). Barbieri i sur (2008.) navode kako farme i rančevi u Sjevernoj Americi povećavaju diversifikaciju svojih gospodarskih aktivnosti uglavnom ulaganjima u objekte i opremu, rekreaciju i turizam, uzgoj netradicionalnih proizvoda, konzalting i edukaciju i slično. Tako najveću diversifikaciju gospodarskih aktivnosti nalazimo na danskim (60,1 %) i austrijskim farmama (51,7 %), dok je od ukupnog broja farmi kod čak 14 članica EU udio ovakvih farmi ispod 10 % (najmanje Cipar 0,7 %). Rezultati našeg istraživanja pokazuju da ispitanici najviše ulažu u preradbene kapacitete na vlastitim OPG-ovima (njih 55 %), turizam (35 %), te njih 10 % u ostale poljoprivredne servise. Cilj 70 % ispitanika je otvoriti jedno radno mjesto i svi očekuju povećanje prihoda / dohotka. Povećanje kvalitete i asortimana proizvoda kao posljedicu novog ulaganja očekuje 85% ispitanika, dok njih 65% očekuje kako će novim ulaganjem unaprijediti uvjete rada na OPG-u.

6. ZAKLJUČAK

U cilju pokretanja nepoljoprivrednih djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u ruralnim područjima kreirano je niz mjera sa podmjerama u Programu ruralnog razvoja 2014-2020. Najprivlačnije od podmjera za diversifikaciju poljoprivrede su podmjera 6.3. i 6.4 jer sufinanciraju projekte poljoprivrednika u iznosu 100% bespovratnih sredstava.

Cilj svih podmjera koje potiču diversifikaciju je bolje korištenje proizvodnih kapaciteta i rada članova gospodarstva te poboljšanje njihovih gospodarskih rezultata uz povećanje ekonomske održivosti gospodarstva. Također, cilj ove mjere je doprinijeti otvaranju novih radnih mjesta, podizanju kvalitete života ruralnog stanovništva te sveobuhvatnom održivom razvoju ruralnih.

Istraživanje je pokazalo kako u diversifikaciji gospodarskih aktivnosti poljoprivrednici vide priliku za povećanje kvalitete i asortimana proizvoda na OPG-u, povećanje broja radnih mjesta na gospodarstvu, povećanje prihoda/dohotka te poboljšanje uvjeta rada na OPG-u.

7. POPIS LITERATURE

1. APPRRR (2022.a): Mjera 6. – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja. Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021.): <https://www.apprrr.hr/> (Pristupljeno: 5.01.2021.).
2. APPRRR (2022.b): Podmjera 4.1. Potpora za ulaganja u poljoprivredna gospodarstva. Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021.): <https://www.apprrr.hr/> (Pristupljeno: 10.01.2021.).
3. APPRRR (2022.c): Mjera 7 – Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima. Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021.): <https://www.apprrr.hr/> (Pristupljeno: 10.01.2021.).
4. APPRRR (2022.d): Mjera 9 – Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija. Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021.): <https://www.apprrr.hr/> (Pristupljeno: 10.01.2021.).
5. APPRRR (2022.e): Mjera 19 – “LEADER – CLLD” Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2021.): <https://www.apprrr.hr/> (Pristupljeno: 10.01.2021.).
6. Ansoff, H.L. (1965.): *Corporate Strategy*. McGraw-Hill, New York.
7. Baban, Lj., Ivić, K. (2003.): Diverzifikacija kao bitna strategija razvitka poljoprivrede i prehrambene industrije Istočne Hrvatske. Znanstveno-stručni skup: Razvojne perspektive Slavonije i Baranje, 3-4.10.2002., Osijek, Hrvatska. CROSBID ID: 139041
8. Barbieri, C., Mahoney, E., Butler, L. (2008): Understanding the Nature and Extent of Farm and Ranch Diversification in North America* *Rural Sociology*, Vol. 73, No. 2, June.
9. Barnes, A. P., Hansson, H., Manevska-Tasevska, G., Shrestha, S. S., & Thomson, S. G. (2015.): The influence of diversification on long-term viability of the agricultural sector. *Land use policy*, 49: 404-412. DOI:10.1016/j.landusepol.2015.08.023
10. Barthomeuf, L. T., (2008.): Ostale unosne aktivnosti: Pluriaktivnost i diversifikacija poljoprivrednih gospodarstava u 27 država članica EU-a. Glavna uprava Europske komisije za poljoprivredu (DG Agri G2). https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/PublicationENRDperiodical-17_hr.pdf

11. Bokan, N., Obad, O. (2018): Istraživanje razvojnih perspektiva u ruralnoj lokalnoj zajednici. *Etnološka tribina* 41, vol.48: 213-237. DOI:10.15378/1848-9540.2018.41.08
12. Defilippis, J. (1993.): *Obiteljska gospodarstva Hrvatske*. AGM, Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/file/50906>
13. Ellis F. (2005): *Small-Farms, Livelihood Diversification and Rural-Urban Transitions: Strategic Issues in Sub-Saharan Africa. The future of small farms*. Jun 26:135. https://scholar.google.hr/scholar?hl=hr&as_sdt=0%2C5&q=8.%09Ellis+F.+%282005%29%3A+SmallFarms%2C+Livelihood+Diversification+and+RuralUrban+Transitions%3A+Strategic+Issues+in+SubSaharan+Africa.+The+future+of+small+farms.+Jun+26%3B+str.135.&btnG=
14. Eurostat (2019.): *Agriculture statistics - family farming in the EU*. Eurostat, *Statistic explained*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics_explained/index.php?title=Agriculture_statistics_family_farming_in_the_EU#Structural_profile_of_farms_analysis_of_EU_Member_States (Pristupljeno 22.6.2022).
15. Gioia, A. (2017.): *Small Farms in Europe: Time for a Re-Definition*. https://www.accesstoland.eu/IMG/pdf/comparative_analysis_of_small_farms_in_europe.pdf
16. Grgić, I., Žimbrek, T., Zrakić, M. (2009.): *Nepoljoprivredne djelatnosti kao mogućnost diversifikacije dohotka i zaposlenosti u ruralnom području Zagrebačke županije*. Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb. CROSBID: 536787
17. Hadelan, L., Šakić Bobić, B., Mikuš, O. i Zrakić Sušac, M. (2019). *Povezanost diversifikacije poljoprivrednih gospodarstava i socioekonomskih pokazatelja*. *Ekonomski misao i praksa*, 28 (2), 515-531. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/230534>
18. Hrvatski sabor, (2022.): *Strategija poljoprivrede do 2030*. Hrvatski sabor, 2022., NN26/2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2022_03_26_325.html (Pristupljeno: 25.3.2022.)
19. Hussein K. i Nelson J. (1998.): *Sustainable livelihoods and livelihood diversification. Sustainable Agriculture and Natural Resource Management (SANREM) Knowledgebase*. <http://hdl.handle.net/10919/66529>

20. Hrvatski sabor (2022.): Strategija poljoprivrede do 2030. NN, 26/2022.
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_26_325.html (Pristupljeno 30.3.2022.).
21. Klikocka, H., Zakrzewska, A., Chojnacki, P. (2021): "Characteristics of Models of Farms in the European Union." *Sustainability* 13.9: 4772.
<https://doi.org/10.3390/su13094772>
22. Miller, E., vanMegen, K., Buys, L. (2012.): Diversification for sustainable development in rural and regional Australia: How local community leaders conceptualise the impacts and opportunities from agriculture, tourism and mining. *Rural Society* 22(1):2-16. <https://doi.org/10.5172/rsj.2012.22.1.2>
23. Ministarstvo poljoprivrede (2019.): Stanje sektora i analiza javnih izdataka za poljoprivredu i ruralni razvoj. Grupacije Svjetske banke, str. 31.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/884051565777368357/pdf/Stanje-sektora-i-analiza-javnih-izdataka-za-poljoprivredu-i-ruralni-razvoj.pdf>
(Pristupljeno: 30.5.2022.).
24. Narodne Novine (2019): Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. NN29/18 i NN29/19. <https://www.zakon.hr/z/1015/Zakon-o-obiteljskom-poljoprivrednom-gospodarstvu> (Pristupljeno: 6.3.2022.)
25. Narodne novine (2019): Pravilnik o Upisniku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. NN 62/2019.
https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_06_62_1220.html
(Pristupljeno: 25.2.2022.).
26. Petrač, B., Zmaić, K. (2004.): Veličina poljoprivrednog gospodarstva u funkciji razvitka Hrvatske poljoprivrede. *Ekonomski vjesnik* 1/2(17).
<https://hrcak.srce.hr/file/294271>
27. Štefanić I. (2015.): Inovativno poduzetništvo. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek. CROSBID: 1005373
28. Tolić S., Živić T., Zmaić K., (2019.): Social Agriculture as a Provider of Public Goods, Zbornik radova 54. hrvatskog i 14. međunarodnog simpozija agronoma, str.168-172. 17-22.02., Vodice, Hrvatska.
29. Vlada Republike Hrvatske, (2021.): Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. Hrvatski sabor, Zagreb. <https://hrvatska2030.hr/>(28.09. 2021.) (2021).

30. Winchell, D. G., Ramsay, D., Koster, R., & Robinson, G. M. (2010.): Geographical perspectives on sustainable rural change. Rural Development Institute.
31. Zmaić, K., Sudarić, T., Tolić, S. (2011.): Održivost i diversifikacija ruralne ekonomije. Zbornik radova 46. hrvatskog i 6. međunarodnog simpozija agronoma, 341-345. 14-18.02., Opatija, Hrvatska.
32. Zrakić, M., Grgić, I., Žutinić, Đ., Hadelan, L. (2019.): Stavovi o diversifikaciji gospodarskih aktivnosti u ruralnom području Hrvatske. 54th Zbornik radova 46. hrvatskog i 14. međunarodnog simpozija agronoma, 173-177., 17-22.02. Vodice, Hrvatska.

8. SAŽETAK

Podmjera 6.2. - „Pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima“, ima za cilj potaknuti pokretanje nove nepoljoprivredne djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u ruralnim područjima. Zamišljeno je da ova podmjera pridonese boljem korištenju proizvodnih kapaciteta i rada članova gospodarstva te poboljšanju njihovih gospodarskih rezultata u cilju povećanja ekonomske održivosti gospodarstva, otvaranju novih radnih mjesta, podizanju kvalitete života ruralnog stanovništva te sveobuhvatnom održivom razvoju ruralnih područja.

Cilj rada bio je anketnim upitnikom istražiti strukturu OPG-ova u istočnoj Hrvatskoj i njihove sposobnosti i motive za aplikaciju na podmjeru ruralnog razvoja 6.2.

Istraživanje je pokazalo kako je uzorak obuhvaćen našim istraživanjem gotovo identičan i EU i hrvatskim statističkim pokazateljima za obiteljske farme. Rezultati dobiveni obradom anketnog upitnika pokazali su kako u diversifikaciji gospodarske aktivnosti na OPG-ovima poljoprivrednici vide priliku za povećanjem kvalitete i asortimana proizvoda na OPG-u, novim zapošljavanjima, povećanjem prihoda/dohotka te za poboljšanjem uvjeta rada na OPG-u.

Ključne riječi: obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, ruralni razvoj, diversifikacija

9. SUMMARY

Submeasure 6.2. - "Initiation of non-agricultural activities in rural areas" aims to encourage the initiation of new non-agricultural activities on farms in rural areas. This sub-measure is intended to contribute to the better use of production capacities and work of members of the family farms and to the improvement of their economic results in order to increase the economic sustainability of the family farms , create new jobs, raise the quality of life of the rural population and comprehensive sustainable development of rural areas.

The aim of the work was to investigate the structure of OPGs in eastern Croatia and their abilities and motives for application to the rural development sub-measure 6.2.

The research showed that the sample included in our research is almost identical to the EU and Croatian statistical indicators for family farms. The results obtained from the processing of the survey questionnaire showed that in the diversification of economic activity on family farms, farmers see an opportunity to increase the quality and assortment of products on family farm, new employment, increase income and improve working conditions on family farm.

Key words: family farms, rural development, diversification

10. POPIS TABLICA

Tablica 1.	Strateški ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede za razdoblje 2020.-2030.	7
Tablica 2.	Ograničenja kod provedbe diversifikacije (Hussein i Nelson 1998)	16
Tablica 3.	Diversifikacija kroz aktivnosti na farmi i izvan nje	18

11. POPIS SLIKA

Slika 1. Prikaz prioriteta javne politike za strateški cilj 9. „Samodostatnost u hrani i razvoj biogospodarstva	8
Slika 2. Elementi obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva.....	10
Slika 3. Koraci u provedbi diversifikacije.....	14
Slika 4. Oblici diverzifikacije na razini poljoprivrednih gospodarstava.....:	19
Slika 5. Razlozi za vezanu diversifikaciju.....	20

12. POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1.	Dobna struktura ispitanika	27
Grafikon 2.	Stupanj obrazovanja nositelja OPG-a	27
Grafikon 3.	Stupanj obrazovanja u poljoprivredi	28
Grafikon 4.	Ekonomska veličina gospodarstva	28
Grafikon 5.	Tip poljoprivredne proizvodnje	29
Grafikon 6.	Radna snaga na poljoprivrednom gospodarstvu	30
Grafikon 7.	Investicije u nepoljoprivredne djelatnosti kroz podmjeru 6.2.	30
Grafikon 8.	Odgovori ispitanika koliko novih radnih mjesta će ostvariti novim ulaganjem kroz mjeru 6.2 u okviru svojeg poslovanja	31
Grafikon 9.	Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija doprinijeti povećanju prihoda/dohotka	31
Grafikon 10.	Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija unaprijediti kvalitetu i asortiman ponude	32
Grafikon 11.	Odgovori ispitanika smatraju li kako će nova investicija unaprijediti uvjete rada na gospodarstvu	33
Grafikon 12.	Odgovori ispitanika kako ocjenjuju rad Agencije za plaćanje u odnosu na provedbu mjera ruralnog razvoja	33
Grafikon 13.	Jeste li već bili korisnik neke mjere iz programa ruralnog razvoja	34
Grafikon 14.	Jeste li član lokalne akcijske grupe	34
Grafikon 15.	Odgovori ispitanika jesu li se prijavljivali na natječaje LAG-ova iz programa ruralnog razvoja	35
Grafikon 16.	U kojoj županiji je sjedište Vašeg OPG-a?	36

13. PRILOG – anketni upitnik

Navedeno istraživanje provedeno je kroz anonimnu online anketu koja je napravljena u Google obrascu. Naziv ankete jest "Upitnik za korisnike mjere 6.2. programa ruralnog razvoja" koja je osmišljena i napravljena kako bi njen konačni rezultat služio za analizu diplomskog rada. Pitanja ankete se odnose na strukturiranost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i mjere iz programa ruralnog razvoja. Anketa je provedena u periodu od 15. studenog 2021. do 9. prosinca 2021. kroz online upitnik koji je poslan na mail adrese obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava od kojih je 18 pristupilo i odgovorilo na postavljena pitanja ankete koja se sastoji od 17 pitanja vezanih za utjecaj diversifikacije na njihova poljoprivredna gospodarstva.

1. Koji ste spol?

- Muški
- Ženski

2. Godine starosti?

- <20 godina
- 20-29 godina
- 30-39 godina
- 40-49 godina
- 50-59 godina
- >60 godina

3. Vaše obrazovanje?

- Završena srednja škola (SSS)
- Završen preddiplomski studij (VŠS)
- Završen diplomski studij (VSS)
- Završen specijalistički ili znanstveni magisterij
- Završen doktorat
- Osnovna škola

4. Obrazovanje iz područja poljoprivrede?
  - Bez obrazovanja
  - Završen tečaj/seminar
  - Završena srednja poljoprivredna škola
  - Završen preddiplomski studij
  - Završen diplomski studij
  - Nešto drugo

5. Kolika je ekonomska veličina Vašeg poljoprivrednog gospodarstva?
  - Do 2999 eura
  - Od 3000 do 7999 eura
  - Od 8000 do 14999 eura
  - Od 15000 do 50000 eura
  - Od 50000 eura

6. Kojom proizvodnjom se bavite ? (može više odgovora)
  - Ratarstvo
  - Voćarstvo
  - Povrćarstvo
  - Vinogradarstvo
  - Ratarstvo i stočarstvo
  - Stočarstvo
  - Mješovita poljoprivredna proizvodnja

7. Tko sve radi na Vašem gospodarstvu? (više odgovora)
  - Radim sam
  - Uključeni su članovi obitelji
  - Zapošljam povremeno vanjsku radnu snagu
  - Imam zaposlene na gospodarstvu

8. U koju vrstu nepoljoprivredne djelatnosti investirate kroz podmjeru 6.2?

- Prerada poljoprivrednih proizvoda
- Prodaja
- Marketing
- Turističke usluge
- Poljoprivredni servisi
- Nešto drugo

9. Koliko novih radnih mjesta će se ostvariti novim ulaganjem kroz mjeru 6.2 u okviru Vašeg poslovanja?

- Niti jedno
- 1
- 2
- Više

10. Smatrate li kako će nova investicija doprinijeti povećanju prihoda/dohotka: (1 najmanje ocjena, 5 najveća)

1 2 3 4 5

11. Smatrate li kako će nova investicija unaprijediti kvalitetu i asortiman ponude: (1 najmanje ocjena, 5 najveća)

1 2 3 4 5

12. Smatrate li kako će nova investicija unaprijediti uvjete rada na gospodarstvu (1 najmanje ocjena, 5 najveća)

1 2 3 4 5

13. Kako ocjenjujete rad Agencije za plaćanje u odnosu na provedbu mjera ruralnog razvoja?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

14. Jeste li već bili korisnik neke mjere iz programa ruralnog razvoja; ako da – koji tip operacija?

- Nisam bio korisnik mjera programa ruralnog razvoja

- TO 4.1.1
- TO 8.6.1
- TO 4.1.2
- TO 6.1.1
- TO 6.3.1

15. Jeste li član Lokalne akcijske grupe na svom području?

- DA
- NE

16. Jeste li se prijavljivali na njihove natječaje iz programa ruralnog razvoja ?

- DA
- NE

17. U kojoj županiji je sjedište Vašeg OPG-a?

- Vukovarsko-srijemska županija
- Osječko-baranjska županija
- Brodsko-posavska županija
- Požeško-slavonska županija

Razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju

Ana Puškadija

Sažetak:

Podmjera 6.2. - „Pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima“, ima za cilj potaknuti pokretanje nove nepoljoprivredne djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u ruralnim područjima. Cilj rada bio je anketnim upitnikom istražiti strukturu OPG-ova u istočnoj Hrvatskoj i njihove sposobnosti i motive za aplikaciju na podmjeru ruralnog razvoja 6.2. Istraživanje je pokazalo kako je uzorak obuhvaćen našim istraživanjem gotovo identičan i EU i hrvatskim statističkim pokazateljima za obiteljske farme. Rezultati dobiveni obradom anketnog upitnika pokazali su kako u diversifikaciji gospodarske aktivnosti na OPG-ovima poljoprivrednici vide priliku za povećanjem kvalitete i asortimana proizvoda na OPG-u, novim zapošljavanjima, povećanjem prihoda/dohotka te za poboljšanjem uvjeta rada na OPG-u. Uočeno je kako 50% ispitanika nema formalnog obrazovanja iz područja poljoprivrede. Ovu činjenicu vidimo kao veliku prepreku u boljoj aplikaciji projekata u podmjeri 6.2., te smatramo kako je potrebno kroz mjere cjeloživotnog učenja bolje informirati nositelje OPG-ova o benefitima koje mogu ostvariti aplikacijom na podmjeru 6.2. „Pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima“.

Rad je izrađen pri: Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek

Mentor: izv. prof. dr. sc. Snježana Tolić

Broj stranica: 52

Broj grafikona i slika: 21

Broj tablica: 3

Broj literaturnih navoda: 32

Jezik izvornika: hrvatski

Ključne riječi: obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, ruralni razvoj, diversifikacija

Datum obrane:

Stručno povjerenstvo za obranu:

1. Izv.prof. dr. sc. Tihana Sudarić, predsjednica
2. Izv.prof. dr. sc. Snježana Tolić, mentorica
3. Prof. dr. sc. Ljubica Ranogajec, članica

Rad je pohranjen u: Knjižnici Fakulteta agrobiotehničkih znanosti u Osijeku, Vladimira Preloga 1, Osijek

BASIC DOCUMENTATION CARD

Development of family farms through diversification

Ana Puškadija

Abstract:

Submeasure 6.2. - "Initiation of non-agricultural activities in rural areas" aims to encourage the initiation of new non-agricultural activities on farms in rural areas.

The aim of the work was to investigate the structure of OPGs in eastern Croatia and their abilities and motives for application to the rural development sub-measure 6.2. The research showed that the sample included in our research is almost identical to the EU and Croatian statistical indicators for family farms. The results obtained from the processing of the survey questionnaire showed that in the diversification of economic activity on family farms, farmers see an opportunity to increase the quality and assortment of products on family farm, new employment, increase income and improve working conditions on family farm. It was observed that 50% of respondents have no formal education in the field of agriculture. We see this fact as a major obstacle in the better application of projects in sub-measure 6.2., and we believe that it is necessary, through measures of lifelong learning, to better inform the holders of OPGs about the benefits they can realize by applying in sub-measure 6.2. "Initiation of non-agricultural activities in rural areas".

Thesis performed at: Faculty of Agrobiotechnical Sciences Osijek

Mentor: Snježana Tolić, Ph.D., Associate Professor

Number of pages: 52

Number of figures: 21

Number of tables: 3

Number of references: 32

Original in: Croatian

Key words: family farm, rural development, diversification

Thesis defended on date:

Reviewers:

1. Tihana Sudarić, Ph.D., Associate Professor, President
2. Snježana Tolić, Ph.D., Associate Professor, mentor
3. Ljubica Ranogajec, Ph.D., Full Professor, member

Thesis deposited at: Library, Faculty of Agrobiotechnical Sciences Osijek, Vladimira Preloga 1, Osijek, Croatia